

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ЕКОНОМІКИ ТА УПРАВЛІННЯ
КАФЕДРА ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ І ЕКОНОМІКИ ПІДПРИЄМСТВА

«До захисту допущено»
Завідувач кафедри д.е.н., професор
_____ Олена КНЯЗЄВА
«__»_____ 2024 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти
Освітньої програми «Економіка»
За спеціальністю 051 «Економіка»

ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИРОБНИЦТВА СОНЯШНИКУ В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ ОДЕСЬКОГО РЕГІОНУ

Науковий керівник: к.е.н., доцент
_____ Ольга ПЕТРЕНКО

Рецензент:

Виконав здобувач денної форми навчання

_____ **Владислав ГЕЛАС**

*Засвідчую, що кваліфікаційна робота містить
результати власних досліджень. Використання
ідей і текстів інших авторів має посилання
на відповідне джерело.*

_____ **Владислав ГЕЛАС**

ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет економіки та управління

Кафедра Економічної теорії і економіки підприємства

Рівень вищої освіти другий (магістерський)

Спеціальність 051 «Економіка»

Освітня програма «Економіка»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувачка кафедри

Тетяна ШАБАТУРА

«___» _____ 2024р.

З А В Д А Н Н Я

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ ЗДОБУВАЧА

Геласа Владислава Миколайовича

(Ім'я та ПРІЗВИЩЕ)

**1. Тема роботи: «Економічна ефективність виробництва
соняшнику в сільськогосподарських підприємствах
Одеського регіону»**

науковий керівник роботи: к.е.н., доцент Ольга ПЕТРЕНКО

затверджені наказом ректора Одеського державного аграрного університету від «12» квітня 2024 року № 78

2. Строк подання здобувачем кваліфікаційної роботи 19 грудня 2024р.

3. Об'єкт дослідження: ДП «ДГ ІМ М.І. КУТУЗОВА ІВПІМ НААН» Арцизького району Одеської області.

4. Предмет дослідження: сукупність теоретичних, методичних та прикладних аспектів аналізу ефективності виробництва насіння соняшника.

5. Перелік завдань, які потрібно розробити:

Теоретико-методологічний розділ: розкриття економічного змісту ефективності виробництва продукції рослинництва; дослідження факторів впливу на ефективності виробництва; розкриття методики аналізу ефективності виробництва продукції рослинництва.

Дослідницько-аналітичний розділ: дослідження сучасного стану виробництва насіння соняшника в Одеському регіоні; аналіз організаційно-економічної характеристики умов виробництва насіння соняшнику в ДП «ДГ ІМ

М.І. КУТУЗОВА ІВПІМ НААН»; оцінка економічної ефективності виробництва насіння соняшнику на підприємстві.

Проектно-рекомендаційний розділ: розкриття шляхів підвищення економічної ефективності виробництва соняшнику; розробка перспективного плану розвитку виробництва насіння соняшника на підприємстві; навести економічне обґрунтування підвищення ефективності виробництва насіння соняшнику на підприємстві.

6.Орієнтовний перелік графічного та табличного матеріалу:

До теоретико-методологічного розділу: схеми, таблиці, діаграми.

До дослідницько-аналітичного розділу: схеми, таблиці, діаграми.

До проектно-рекомендаційного розділу: схеми, таблиці, діаграми.

7. Вихідні дані до кваліфікаційної роботи: наукові напрацювання вітчизняних і зарубіжних учених, нормативно-правові акти, зокрема закони та постанови Верховної Ради України, укази Президента України, рішення Кабінету Міністрів України, дані державних податкових і статистичних органів України. Також залучено інші нормативні документи, первинну бухгалтерську документацію, реєстри та звітність ДП «ДГ ім. М.І. Кутузова ІВПІМ НААН», а також інформаційні ресурси з мережі Інтернет.

8. Перелік публікацій за напрямом досліджень: наукові результати було висвітлено в науковій праці загальним обсягом 0,40 друк. арк.

9. Дата видачі завдання: «22» квітня 2024р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	к виконання етапів кваліфікаційної роботи	Примітка
1.	Визначення теми, об'єкта та предмета дослідження	Квітень 2024р.	
2.	Отримання завдання і складання змісту (плану) кваліфікаційної роботи	Травень 2024р.	
3.	Складання календарного плану – графіку з підготовки кваліфікаційної роботи	Травень 2024р.	
4.	Написання першого (теоретико-методологічного) розділу роботи	Червень 2024р.	
5.	Вивчення матеріалів базового підприємства	Червень 2024р.	
6.	Написання другого (дослідницько-аналітичного) розділу роботи	Липень – серпень 2024р.	
7.	Написання третього (проектно-рекомендаційного) розділу роботи	Вересень 2024р.	
8.	Написання висновків, списку літератури	Жовтень 2024р.	
9.	Перевірка роботи науковим керівником	Листопад 2024р.	
10.	Доопрацювання роботи після зауважень наукового керівника	Листопад 2024р.	
11.	Підготовка до захисту: доповідь, ілюстративний матеріал	Грудень 2024р.	
12.	Подання кваліфікаційної роботи на кафедру	Грудень 2024р.	
13.	Перевірка роботи на оригінальність	Грудень 2024р.	
14.	Попередній захист на кафедрі	Грудень 2024р.	
15.	Рецензування кваліфікаційної роботи	Грудень 2024р.	
16.	Захист кваліфікаційної роботи	Грудень 2024р.	

Здобувач другого (магістерського)
рівня вищої освіти: _____

Владислав ГЕЛАС

Керівник: _____

Ольга ПЕТРЕНКО

РЕФЕРАТ

до кваліфікаційної роботи на тему:

ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИРОБНИЦТВА СОНЯШНИКУ В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ ОДЕСЬКОГО РЕГІОНУ

Гелас Владислав Миколайович

Кваліфікаційна робота містить 95 сторінок, 22 таблиць, 15 рисунків, список використаних джерел з 66 найменувань, 3 додатки.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методичних та прикладних аспектів аналізу ефективності виробництва насіння соняшника.

Суб'єктом дослідження є ДП «ДГ ІМ М.І. КУТУЗОВА ІВПІМ НААН» Арцизького району Одеської області.

Період дослідження 2021-2023 роки.

Метою кваліфікаційної роботи є формулювання теоретичних засад, розробка методичних підходів і надання науково-практичних рекомендацій щодо визначення шляхів підвищення ефективності виробництва насіння соняшнику на базі аграрних підприємств Одеського регіону та безпосередньо в ДП «ДГ імені М.І. Кутузова ІВПІМ НААН» Арцизького району Одеської області.

Завданнями роботи є розкриття економічного змісту ефективності виробництва продукції рослинництва; дослідження факторів впливу на ефективності виробництва; розкриття методики аналізу ефективності виробництва продукції рослинництва; дослідження сучасного стану виробництва насіння соняшника в Одеському регіоні; аналіз організаційно-економічної характеристики умов виробництва насіння соняшнику в ДП «ДГ ІМ М.І. КУТУЗОВА ІВПІМ НААН»; оцінка економічної ефективності виробництва насіння соняшнику на підприємстві; розкриття шляхів підвищення економічної ефективності виробництва соняшнику; розробка перспективного плану розвитку виробництва насіння соняшника на підприємстві; навести економічне

обґрунтування підвищення ефективності виробництва насіння соняшнику на підприємстві.

За результатами дослідження було сформовано вектори підвищення ефективності виробництва насіння соняшника в ДП «ДГ ІМ М.І. КУТУЗОВА ІВПІМ НААН» Арцизького району Одеської області.

Одержані результати. Практична значимість результатів цієї роботи полягає в тому, що запропоновані вектори підвищення ефективності виробництва насіння соняшника можуть бути застосовані в практичній діяльності сільськогосподарських підприємств одеського регіону.

Рік виконання дипломної роботи 2024 р. Рік захисту роботи 2024р.

Ключові слова: насіння соняшника, ефективність виробництва, фактори впливу на виробництво, перспективний план розвитку, сидеральні пари, технологія A.I.R.TM, факторний аналіз.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ РОСЛИННИЦТВА	9
1.1 . Економічний зміст ефективності виробництва продукції рослинництва	9
1.2 . Фактори впливу на ефективність виробництва	13
1.3 . Методика аналізу ефективності виробництва продукції рослинництва	19
РОЗДІЛ 2. РЕЗУЛЬТАТИВНІСТЬ ВИРОБНИЦТВА НАСІННЯ СОНЯШНИКУ В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ ОДЕСЬКОГО РЕГІОНУ	28
2.1. Сучасний стан виробництва насіння соняшника в Одеському регіоні	28
2.2. Організаційно-економічна характеристика умов виробництва насіння соняшнику в ДП «ДГ ІМ М.І. КУТУЗОВА ІВПІМ НААН»	36
2.3. Оцінка економічної ефективності виробництва насіння соняшнику на підприємстві	46
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМКИ ПІДВИЩЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА НАСІННЯ СОНЯШНИКУ	57
3.1. Вектори зростання ефективності виробництва соняшнику	57
3.2. Перспективний план розвитку виробництва на підприємстві	62
3.3 Економічне обґрунтування підвищення ефективності виробництва насіння соняшнику на підприємстві	71
ВИСНОВКИ	79
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	86
ДОДАТКИ	95

ВСТУП

Актуальність теми. Одним із ключових сегментів продовольчого ринку України є ринок соняшнику, розвиток якого визначається загальними ринковими законами та специфічними особливостями цієї культури.

Соняшник є провідною олійною культурою. За своєю народногосподарською цінністю він не поступається таким основним культурам, як пшениця, кукурудза чи соя. У порівнянні з іншими олійними культурами соняшник забезпечує найбільший вихід олії з одиниці площі, і на його продукцію припадає близько 98% загального обсягу виробництва олії в Україні.

Ця культура є високорентабельною і має вагоме економічне значення, оскільки її виробництво безпосередньо впливає на ефективність функціонування галузі рослинництва в цілому.

Однак деякі теоретичні та практичні аспекти, пов'язані з підвищенням ефективності вирощування соняшнику, залишаються недостатньо вивченими. Зокрема, не повною мірою опрацьовані питання оптимізації виробництва з акцентом на підвищення врожайності та зниження витрат на всіх етапах вирощування і переробки.

Це вимагає подальшого вивчення тенденцій в аграрному секторі, аналізу використання сортів і гібридів вітчизняної селекції, дослідження сучасного стану виробництва, пошуку резервів для підвищення врожайності та розробки рекомендацій щодо підвищення ефективності та конкурентоспроможності вирощування та переробки соняшнику.

Наукові підходи до підвищення ефективності цієї культури відображені в працях провідних дослідників аграрного сектору. Таких, як: Алексеєнко О.А. , Амбросов В.Я., Єгорова Н.Ю. , Артеменко О.О., Білецька К.Ю., Борисенко В.В., Вакуленко В.Л., Гаврилюк А., Добровольський А.В., Ільків Л.А., Кучеренко С.Ю., Литовченко Л., Хлопоніна – Гнатенко О., Михайленко В., Матейчук Ю.В., Оларь Н., Грищенко Д., Петренко О.П., Покинйчереда В.В., Тімченко О.Л., Пономарчук В.Є., Мормітко В.Г., Шевченко А.А.

Вони створили наукову основу для розробки теоретичних, методологічних, методичних та прикладних підходів до підвищення ефективності вирощування насіння соняшнику.

Метою кваліфікаційної роботи є формулювання теоретичних засад, розробка методичних підходів і надання науково-практичних рекомендацій щодо визначення шляхів підвищення ефективності виробництва насіння соняшнику на базі аграрних підприємств Одеського регіону та безпосередньо в ДП «ДГ імені М.І. Кутузова ІВПМ НААН» Арцизького району Одеської області.

Завданнями роботи є:

- розкриття економічного змісту ефективності виробництва продукції рослинництва;
- дослідження факторів впливу на ефективності виробництва;
- розкриття методики аналізу ефективності виробництва продукції рослинництва;
- дослідження сучасного стану виробництва насіння соняшника в Одеському регіоні;
- аналіз організаційно-економічної характеристики умов виробництва насіння соняшнику в ДП «ДГ ІМ М.І. КУТУЗОВА ІВПМ НААН»;
- оцінка економічної ефективності виробництва насіння соняшнику на підприємстві;
- розкриття шляхів підвищення економічної ефективності виробництва соняшнику;
- розробка перспективного плану розвитку виробництва насіння соняшника на підприємстві;
- навести економічне обґрунтування підвищення ефективності виробництва насіння соняшнику на підприємстві.

Об'єктом дослідження є ДП «ДГ ІМ М.І. КУТУЗОВА ІВПМ НААН» Арцизького району Одеської області.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методичних та прикладних аспектів аналізу ефективності виробництва насіння соняшника.

Методи дослідження: Теоретичною та методологічною основою дослідження є загальнонауковий діалектичний підхід, який забезпечує аналіз явищ і процесів у їхньому безперервному взаємозв'язку та розвитку. У процесі підготовки роботи були опрацьовані та узагальнені теоретичні й практичні матеріали з обраної теми із застосуванням загальнонаукових і спеціалізованих методів дослідження. Основні методи, використані в роботі: синтез (для узагальнення ключових аспектів і взаємозв'язків досліджуваних параметрів); порівняння (для аналізу поточних і прогнозованих показників діяльності об'єкта дослідження); індексний метод (при виявленні впливу витрат на 1 га зібраної площі та урожайності на зміну собівартості 1 ц насіння соняшника); метод статистичної обробки інформації (під час аналізу звітних даних досліджуваного підприємства); економіко-статистичний метод (для вивчення основних характеристик економічних процесів); метод абсолютних різниць (при визначенні змін валового збору соняшника на підприємстві за дослідний період); розрахунково-конструктивний метод (для обґрунтування перспектив розвитку ДП «ДГ ім. М.І. Кутузова ІВПМ НААН» у прогнозному періоді).

Елементи наукової новизни результатів дослідження полягають у проведенні аналізу ефективності виробництва соняшника на підприємстві та розробка рекомендацій щодо покращення ефективності.

вперше:

- систематизовано ключові фактори, які впливають на ефективність виробництва соняшнику в умовах сучасних викликів, таких як кліматичні зміни, нестабільність ринку та обмеженість ресурсів;
- структуровано елементи диференційованого підходу до оцінки ефективності виробництва соняшнику в різних регіонах України;

уточнено:

- розроблено перспективний план покращення економічної ефективності виробництва соняшнику в залежності від змінних, таких як ціни на ресурси та рентабельність культури;

– доведено вплив нових сортів соняшнику на підвищення продуктивності і рентабельності.

дістали подальший розвиток:

– рекомендації для підприємства щодо оптимізації структури витрат;
 – означенно вектори покращення ефективності виробництва насіння соняшника в ДП «ДГ ім М.І. КУТУЗОВА ІВПІМ НААН».

Інформаційним забезпеченням дослідження слугують: наукові напрацювання вітчизняних і зарубіжних учених, нормативно-правові акти, зокрема закони та постанови Верховної Ради України, укази Президента України, рішення Кабінету Міністрів України, дані державних податкових і статистичних органів України. Також залучено інші нормативні документи, первинну бухгалтерську документацію, реєстри та звітність ДП «ДГ ім. М.І. Кутузова ІВПІМ НААН», а також інформаційні ресурси з мережі Інтернет.

Практична значущість результатів цієї роботи полягає в тому, що запропоновані вектори підвищення ефективності виробництва насіння соняшника можуть бути застосовані в практичній діяльності сільськогосподарських підприємств одеського регіону.

Апробація результатів роботи:

Шевченко А.А., Петренко О.П., Гелас В.М. Стратегічний розвиток вирощування соняшнику в Україні: виклики та перспективи. *Економічний вісник Причорномор'я*. 2024. №5 С. 134-145 URL: <https://ebbsl.com.ua/index.php/visnuk/article/view/78/96>

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ РОСЛИННИЦТВА

1.1. Економічний зміст ефективності виробництва продукції рослинництва

Рослинництво є ключовою галуззю сільського господарства України, яка формує основу аграрного експорту. Основні культури, такі як зернові, олійні та технічні, є основою продовольчої безпеки та валютних надходжень. Збільшення ефективності виробництва є критично важливим для підвищення прибутковості сільськогосподарських підприємств.

Попова М.М. відмічає, що: «Найважливішою економічною категорією будь-якого виробництва, в тому числі сільськогосподарського, є його ефективність» [46, с.260].

Необхідність дослідження ефективності виробництва продукції рослинництва є актуальним, оскільки воно спрямоване на розробку практичних рішень для підвищення продуктивності, прибутковості та стійкості аграрного сектору в умовах сучасних викликів. Впровадження науково обґрунтованих методів дозволить забезпечити продовольчу безпеку країни, поліпшити експортний потенціал та адаптувати сільське господарство до мінливих умов зовнішнього середовища.

Гречко А. В. та Гречухін А С. підкреслюють, що: «Провідним аспектом оптимального функціонування сучасного підприємства в конкурентних умовах ринку є забезпечення ефективності його господарської діяльності. Необхідність оцінки ефективності виробничої діяльності підприємства зумовлюється потребами формування нових цілей, принципів та засад господарювання орієнтованих на задоволення потреб споживачів та вимог ринку. Оцінка ефективності виробничих процесів являє собою інтегровану частину комплексної системи цілей розвитку підприємства, яка охоплює ряд факторів та заходів, що визначають рівень організації виробництва» [13].

Науковці зазначають, що: «Підвищення економічної ефективності будь-якого суб'єкта господарювання має визначну роль у його діяльності, тому важливо постійно контролювати й шукати шляхи для її зростання. Для досягнення цього можуть застосовуватись різні підходи, такі як впровадження ефективних управлінських систем, оптимізація бізнес-процесів, підвищення якості продукції чи послуг, залучення інноваційних рішень та ін.» [34, с.107].

Проблематика управління ефективністю діяльності підприємств привертає значну увагу науковців, що пов'язано з необхідністю переосмислення підходів до організації та функціонування бізнесу в умовах динамічного розвитку ринкових відносин. Незважаючи на численні дослідження та підходи, на сьогодні відсутнє єдине загальновизнане визначення поняття «управління ефективністю діяльності підприємства», яке б повною мірою відображало теоретичні аспекти і водночас задовольняло практичні потреби сучасних підприємств.

На думку Григораш О.В. та Булигіна Д.О. «Термін «ефективність» (від лат. *efficientia*) є похідним від терміна «ефект», що в перекладі означає виконання, результат певної причини або дії». Таким чином, для виміру ефективності необхідно мати кількісно виражені ефект (результат) і ресурси (витрати). Чим більший ефект на одиницю ресурсів (витрат), тим вища ефективність відповідного процесу, дії, і навпаки [14, с.154].

Ефективність виробництва є однією з фундаментальних категорій ринкової економіки, що безпосередньо пов'язана з досягненням основних цілей суспільного виробництва та функціонування окремих підприємств. У загальному сенсі, вона відображає співвідношення між досягнутими результатами господарської діяльності та витратами, необхідними для їх досягнення [6, с.80].

Ефективність виробництва підприємства — це здатність підприємства досягати максимальних результатів діяльності при найменших витратах ресурсів, а також забезпечувати оптимальне використання наявного виробничого потенціалу для досягнення стратегічних і тактичних цілей.

Це поняття характеризується економічним, соціальним та екологічним аспектами діяльності підприємства і відображає взаємозв'язок між витратами

ресурсів (трудових, матеріальних, фінансових) та отриманим кінцевим результатом (продуктивність, прибуток, рентабельність, якість продукції).

Таблиця 1.1

Трактування поняття «ефективність виробництва»

Автори	Тлумачення категорії
Григораш О.В., Булигіна Д.О.	«Ефективність виробництва - максимальна вигода, яку можна отримати за мінімальних затрат у процесі економічної діяльності з урахуванням додаткових умов, які мають місце в момент визначення ефективності відповідного господарського заходу» [14, с.157].
Алексєєнко О.А.	«Ефективність виробництва – економічна категорія, яка характеризується відношенням економічного результату до витрат, направлена на оптимальне використання ресурсів, максимізацію прибутку за рахунок підвищення якості та обсягів виготовленої продукції» [2].
Череп А. В., Стрілець Є.М.	«Ефективність виробництва — це таке співвідношення між ресурсами і результатами виробництва, за якого отримують вартісні показники ефективності виробництва» [66].
Філіна О.О.	«Ефективність – це складна економічна категорія, пов’язана з цілеспрямованою, раціональною людською діяльністю. В ефективності відображається дія об’єктивних економічних законів, розвиток продуктивних сил, характер виробничих відносин. Вона є формою вираження мети виробництва» [56].
Гончарук Т.В.	«Ефективність виробництва– реалізації продукції, яка позиціонується як ресурс для сировинного забезпечення» [12, с.132].
Попова М.М.	«Економічна ефективність сільського господарства - співвідношення між ресурсами і результатами виробництва, за якого отримують вартісні показники ефективності виробництва» [46].
Білецька К.Ю.	«Економічна ефективність виробництва - це відносна величина, яка відображає відношення отриманих результатів до понесених витрат, або співвідношення кінцевих результатів до затрачених ресурсів» [6, с.80].
Дучинська Н.І., Бондаренко Н.М., Лядова К.А.	«Ефективність виробництва – досягнення стратегічного прибутку на кожному етапі розвитку аграрного підприємства при забезпеченні фінансової сталості та платоспроможності, оптимального співвідношення рентабельності та ризику» [19, с.126].
Оларь Н.Г., Грищенко Д.Ю.	«Ефективність виробництва – це інтегральна категорія, яка відображає вплив технологічних, економічних, соціальних та екологічних факторів на результативність виробництва» [39, с.148].

Джерело: згруповано автором

Отже, виходячи з зазначених визначень науковців, можна дати визначення, що: Ефективність виробництва є комплексним показником, що характеризує

рівень результативності управлінських рішень, технологічних процесів та використання ресурсів для досягнення цілей підприємства в умовах конкурентного середовища.

Економічна ефективність виробництва визначається як здатність збільшувати результати на одиницю витрат, зокрема завдяки раціональному використанню ресурсів. Основна проблема підвищення економічної ефективності полягає у пошуку шляхів максимізації прибутку, продуктивності та якості продукції при мінімізації витрат [6, с.80].

В умовах ринкових відносин кожне підприємство, виступаючи як самостійний суб'єкт господарювання, має можливість обирати власні підходи до оцінки ефективності виробництва, враховуючи податкове регулювання, державні норми та соціальні зобов'язання. Це дозволяє підприємствам адаптуватися до динамічних змін економічного середовища та забезпечувати конкурентоспроможність своєї діяльності [6, с.80].

Виробництво насіння соняшника є невід'ємною складовою економічного розвитку рослинницької галузі України, сприяючи підвищенню її міжнародного аграрного іміджу та забезпеченню стабільності сільського господарства в умовах сучасних викликів.

Підвищений інтерес до досліджуваної тематики обумовлений значною увагою науковців до актуальних проблем виробництва та економічної ефективності вирощування соняшнику. Так, Борисенко В.В. підкреслює стратегічну важливість цієї культури, що пов'язана з її високою економічною віддачею у сільському господарстві. Ефективне функціонування підприємств олійно-жирової галузі має особливе значення не лише для досягнення комерційних цілей, але й для зміцнення продовольчої безпеки країни [7].

1.2. Фактори впливу на ефективність виробництва

Зміна економічних умов, посилення конкуренції, а також глобальні виклики вимагають системного підходу до управління ефективністю, враховуючи як кількісні показники (продуктивність, прибуток, собівартість), так і якісні фактори (інновації, гнучкість, стійкість підприємства до зовнішніх змін). Відсутність чіткого та універсального визначення цієї категорії зумовлює потребу у подальших дослідженнях і розробці дієвих методологій управління, адаптованих до сучасних викликів та реалій ринку.

Савіна Г.Г. та Скібіна Т.І. відмічають, що: «Проблема визначення ефективності управління підприємством та пошуку шляхів її підвищення є складною. Адже будь-яке підприємство — це відкрита система, що функціонує у межах впливу багатьох факторів. Так низка факторів створює певні можливості, своєчасне використання яких дозволить підвищити ефективність управління підприємством. Деякі фактори навпаки створюють загрози існуванню підприємства. Мінімізація таких загроз є першочерговою метою для ефективного управління. Саме тому доцільно вивчення факторів впливу на ефективність управління підприємством» [48].

Актуальність дослідження ефективності виробництва продукції рослинництва зумовлена низкою економічних, соціальних, технологічних та екологічних факторів, які визначають стійкий розвиток аграрного сектору України в сучасних умовах.

Наукові дослідження охоплюють широке коло питань, серед яких аналіз сучасного стану виробництва соняшнику в Україні, динаміка валових зборів, а також визначення основних факторів, що впливають на розвиток галузі. Окрема увага приділяється теоретичним і практичним аспектам технологічного вдосконалення вирощування цієї культури та дослідженню ринку соняшникової олії як стратегічного продукту.

Перш ніж окреслити основні напрями підвищення ефективності діяльності підприємства, важливо розглянути фактори, що впливають на його економічну результативність. Ці фактори доцільно класифікувати на внутрішні та зовнішні,

оскільки вони мають різну природу впливу та рівень контролю з боку підприємства (рис.1.1, 1.2).

Рис. 1.1. Внутрішні фактори впливу на ефективність діяльності підприємства [34, с.110].

Таким чином, чітке розуміння внутрішніх і зовнішніх факторів дозволяє підприємству визначити основні точки впливу для підвищення економічної ефективності та розробити стратегію оптимізації господарської діяльності.

Погоджуємося з науковцями, якщо проаналізувавши ключові чинники, що визначають ефективність діяльності підприємства, можна виділити основні напрямки, які забезпечують підвищення результативності виробничих процесів. Дослідники зазвичай систематизують ці заходи за трьома стратегічними напрямками:

1. Оптимізація витрат та ресурсного потенціалу

До цього напрямку належать заходи, спрямовані на раціональне використання матеріальних, трудових та фінансових ресурсів, зниження виробничих витрат та

Рис. 1.2. Зовнішні фактори впливу на ефективність діяльності підприємства [34, с.110].

підвищення продуктивності праці. Особливу увагу приділяють застосуванню інноваційних технологій та автоматизації процесів, що дозволяє підвищити ресурсну ефективність.

2. Модернізація виробничих процесів та інноваційний розвиток
Цей блок заходів включає вдосконалення організаційної структури підприємства, оновлення технічної бази, впровадження сучасних методів управління виробництвом, а також підвищення якості продукції для задоволення потреб ринку. Крім того, акцент робиться на розвитку інноваційної діяльності та розширенні асортименту продукції.

3. Удосконалення системи управління підприємством
Даний напрям передбачає створення ефективної системи управління, що базується на інтеграції внутрішніх і зовнішніх факторів впливу. Це охоплює підвищення професійної компетентності менеджерів, стратегічне планування, а також підвищення адаптивності підприємства до змін у зовнішньому середовищі.

Таким чином, системне застосування вищезазначених заходів забезпечує підвищення ефективності виробництва та конкурентоспроможності підприємства в умовах динамічного розвитку ринкової економіки [34, с.109].

На думку Махначова Н.М. та Семенюк І.Ю. стверджують, що: «Нині від трудових ресурсів залежить ефективне функціонування підприємства, а тому досить важливою умовою формування ефективної команди є постійний розвиток персоналу, зокрема підвищення кваліфікації» [36, с.304]. Фактори, які впливають на продуктивність праці представлена на рис.1.3.

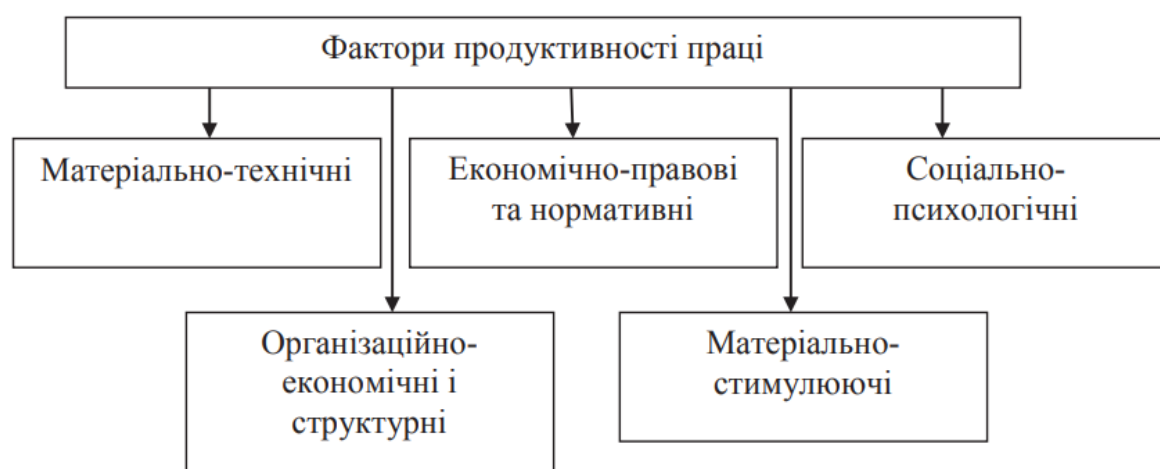

Рис. 1.3. Факторів, що впливають на зростання продуктивності праці [36, с.305].

Підвищення ефективності виробництва соняшнику вимагає комплексного підходу, що включає технологічне оновлення, ефективне управління ресурсами, адаптацію до кліматичних змін та створення додаткової вартості через промислову переробку. Водночас політична стабільність і державна підтримка є ключовими факторами для забезпечення стійкого розвитку галузі.

Погоджуємося з думкою науковців В.Я. Амбросова та Н.Ю. Єгорова, що: «Підвищення ефективності виробництва насіння може бути забезпечено за рахунок створення умов для використання генетичного потенціалу українських сортів та підвищення рівня інтенсивності за збалансованого використання матеріально-технічних ресурсів відповідно до вимог новітніх технологій» [3, с.71].

Ключові фактори, що впливають на ефективність виробництва соняшнику в сучасних умовах представлено на рисунку 1.4.

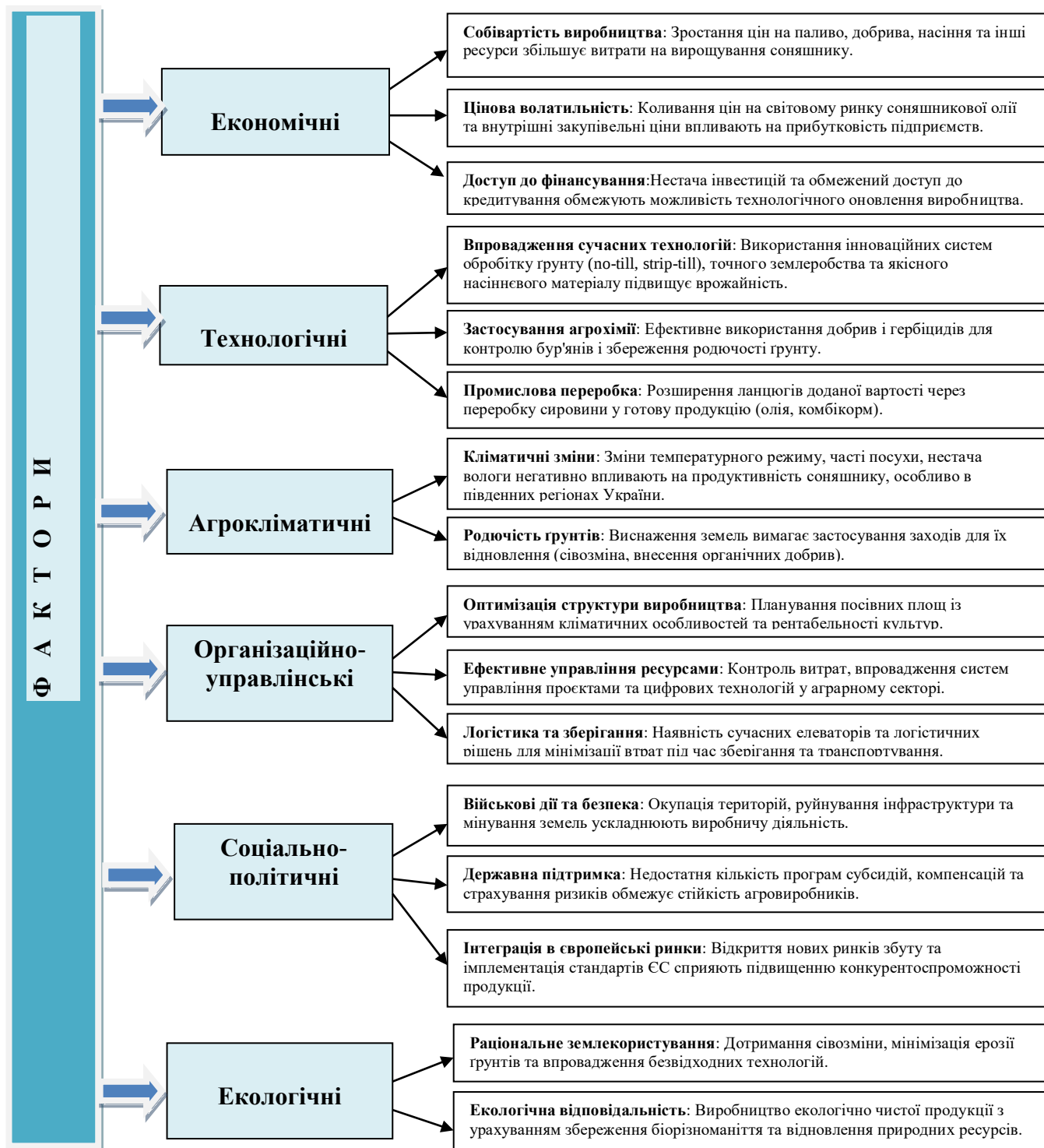

Рис.1.4. Фактори впливу на ефективність виробництва соняшнику в сучасних умовах

Джерело: сформовано автором

Гончарук Т.В. відмічає, що: «Окреслення проблем формування ефективності

виробництва повинно бути комплексним, тобто таким, що охоплює усі сторони процесу одержання аграрної продукції. Зокрема це стосується ресурсного забезпечення, витратоутворюючих факторів, таких як внесення добрив. Серед найбільш витратоутворюючих у виробництві сільськогосподарської продукції слід вказати мінеральні добрива [12, с.131].

Збалансованість основних факторів виробництва у кількісному та якісному відношенні має важливе значення для повного та ефективного їх використання. Практика показує, що розвиток аграрного сектору економіки неможливо без інтенсифікації, тобто додаткових вкладень, якісного вдосконалення та раціонального використання виробничого потенціалу.

В умовах глобалізації та підвищення конкуренції на світовому ринку необхідно забезпечити якість і конкурентоспроможність української рослинницької продукції. Це вимагає оптимізації витрат, впровадження інноваційних технологій і підвищення продуктивності праці.

Нестабільність політичної ситуації, наслідки повномасштабної війни, руйнування інфраструктури, логістичні проблеми та обмежений доступ до ресурсів створюють додаткові загрози ефективності виробництва. У таких умовах оптимальне використання земельних, трудових та фінансових ресурсів стає нагальною потребою.

Впровадження інноваційних методів обробітку ґрунту, точного землеробства, високопродуктивного насіннєвого матеріалу та цифрових рішень відкриває нові можливості для підвищення врожайності і зниження витрат на виробництво.

Виснаження ґрунтів, кліматичні зміни та інтенсифікація агровиробництва вимагають застосування сталих технологій, що забезпечують раціональне використання ресурсів, збереження родючості ґрунтів та екологічно чисте виробництво.

Рослинництво забезпечує робочі місця у сільській місцевості, стимулює розвиток суміжних галузей (логістика, переробка, машинобудування) та відіграє важливу роль у підтримці життєдіяльності сільських територій.

Підвищення ефективності рослинництва пов'язане з необхідністю удосконалення аграрної політики, стимулювання інвестицій, розвитку інфраструктури та створення сприятливих умов для малого і середнього бізнесу.

1.3. Методика аналізу ефективності виробництва продукції рослинництва

На думку Кватернюк А.О. «Економічна ефективність виробництва впливає на його результативність, являється основним критерієм механізму сільського господарства» [26].

Музиченко А.О. вказує, що: «Економічна ефективність діяльності показує кінцевий корисний результат від застосування всіх виробничих, організаційних та фінансових ресурсів й визначається порівнянням одержаних результатів і витрат виробничих ресурсів. Ефективність виробництва є узагальнюючою економічною категорією якісна ознака якої відображується у високій результативності використання всіх складових виробництва» [37].

Оларь Н.Г. та Грищенко Д.Ю. відмічають, що: «Ефективність вирощування олійних культур – це результативність фінансово-господарської роботи суб'єкта господарювання за рахунок досягнення ним високих показників економічності, дохідності та конкурентоспроможності продукції. Його критерієм є максимальне отримання продукту за мінімальних затрат живої й уречевленої праці» [39, с.146].

Економічна ефективність виробництва сільськогосподарської продукції оцінюється за допомогою системи ключових показників. Для продукції рослинництва основними серед них є: урожайність, трудомісткість виробництва 1 ц, собівартість 1 ц, ціна реалізації 1 ц, виручка на 1 га, прибуток на 1 га та на 1 ц, а також рентабельність виробництва і продажу.

Саме ці показники зазвичай використовуються для оцінки економічної ефективності виробництва в аграрному секторі. Результати такого аналізу відіграють важливу роль у розробці стратегій розвитку країни та її регіонів, а також у визначенні економічних перспектив окремих підприємств.

Підвищення економічної ефективності вирощування насіння соняшника набуло особливої актуальності останнім часом. Через порушення ланцюга «виробництво – переробка» значних втрат зазнала система селекції та насінництва, що формувалася протягом багатьох років. У результаті, генетичний потенціал нових сортів і гібридів вітчизняної селекції використовується не повною мірою.

Для вирішення проблем, що виникають на всіх етапах технологічного циклу – від виробництва насіння до його переробки, необхідний комплексний підхід. Він передбачає впровадження сучасних адаптивних та ресурсозберігаючих технологій вирощування сільськогосподарських культур із максимальним використанням біологічного потенціалу рослин та агрокліматичних умов. В умовах обмежених ресурсів це дозволить досягти найбільшої продуктивності за оптимального рівня витрат для кожного господарства.

Окрім цього, важливо створювати сприятливі умови для роботи вітчизняних виробників, щоб забезпечити виробництво якісної продукції, яка може конкурувати з імпортними аналогами як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. У контексті значного ураження посівів хворобами, що виникають через перенасичення сівозмін соняшником, зростає значення дотримання агроекологічних вимог. Це включає застосування науково обґрунтованих систем сівозмін, які мають вагомий вплив на економічну ефективність та конкурентоспроможність виробництва.

Збільшення виробництва соняшника можна здійснити двома основними способами. Перший – це розширення посівних площ, що є екстенсивним шляхом. Однак він обмежений двома факторами: соняшник є теплолюбною культурою, тому його вирощування можливе лише у визначених ґрунтово-кліматичних зонах, і в цих зонах соняшник може займати не більше одного поля у 8-10-пільній сівозміні. Крім того, такий підхід супроводжується значними додатковими витратами на організацію виробництва.

Другий шлях – інтенсифікація виробництва, яка не потребує збільшення посівних площ. Цей підхід базується на додаткових вкладеннях в одиницю площі,

що включають використання високопродуктивних сортів і гібридів, внесення органічних та мінеральних добрив, захист рослин від бур'янів, хвороб і шкідників, а також впровадження сучасних агротехнічних заходів.

Основним чинником збільшення виробництва соняшника є підвищення врожайності. Дослідження динаміки врожайності та її прогнозування мають важливе практичне і теоретичне значення.

Однією з ключових умов ефективного функціонування сільськогосподарських підприємств є раціональне управління витратами. У ринкових умовах основна мета діяльності підприємства – досягнення максимального прибутку. На величину прибутку, окрім рівня цін, суттєво впливають структура витрат на виробництво та обсяг продукції. Важливим інструментом підвищення ефективності господарської діяльності є зниження собівартості продукції.

Завдання аналізу собівартості сільськогосподарської продукції включають: дослідження собівартості за статтями витрат і елементами; оцінку собівартості одиниці продукції; визначення динаміки змін показників собівартості та впливу різних факторів на ці зміни; виявлення резервів для зниження витрат на виробництво продукції.

Аналіз собівартості продукції проводиться в кілька етапів:

1. Дослідження загальної суми собівартості сільськогосподарської продукції.
2. Оцінка собівартості одиниці продукції.
3. Аналіз витрат на одиницю продукції.
4. Вивчення структури витрат на виробництво, зокрема за статтями калькуляції та елементами витрат.

Основною метою аналізу собівартості є виявлення можливостей для більш ефективного використання матеріальних, трудових і фінансових ресурсів на всіх етапах виробництва, постачання та реалізації продукції. Детальний розгляд собівартості продукції дозволяє об'єктивно оцінити рівень отриманого прибутку і рентабельності на підприємствах, а також визначити шляхи для їх покращення.

Застосування індексного методу при виявленні впливу витрат на 1 га зібраної площі та урожайності на зміну собівартості 1 центнера є важливим інструментом аналізу, який дозволяє оцінити внесок кожного фактора у загальну зміну економічного показника.

На першому етапі відбувається розрахунок базової собівартості 1 ц продукції:

$$C_6 = \frac{B_6}{Y_6} \quad (1.1)$$

де: C_6 — собівартість 1 ц у базовому періоді;

B_6 — витрати на 1 га у базовому періоді;

Y_6 — урожайність у базовому періоді.

На другому етапі відбувається розрахунок звітної собівартості 1 ц продукції:

$$C_3 = \frac{B_3}{Y_3} \quad (1.2)$$

де: C_3 — собівартість 1 ц у звітному періоді;

B_3 — витрати на 1 га у звітному періоді;

Y_3 — урожайність у звітному періоді.

На третьому етапі розраховуємо вплив зміни витрат на 1 га:

Індекс витрат:

$$I_B = \frac{B_3}{B_6} \quad (1.3)$$

Вплив на собівартість: $C_{вп} = C_6 \times I_B \quad (1.4)$

Вплив зміни урожайності:

Індекс урожайності:

$$I_y = \frac{y_3}{y_6}$$

(1.5)

Вплив на собівартість:

$$C_y = \frac{C_6}{I_y}$$

(1.6)

$$\Delta C = C_3 - C_6 \quad (1.7)$$

Застосування індексного методу в аграрній сфері, зокрема при аналізі собівартості виробництва продукції, дозволяє: виявляти джерела підвищення чи зниження собівартості; планувати заходи щодо зменшення витрат і підвищення урожайності; оптимізувати управлінські рішення для підвищення економічної ефективності підприємства. Цей підхід є корисним як для короткотермінового аналізу, так і для стратегічного планування діяльності сільськогосподарських підприємств.

Зниження собівартості сприяє підвищенню цінової конкурентоспроможності продукції, що дозволяє підприємству зміцнити свої позиції на ринку. Ефективне управління витратами та собівартістю забезпечує ухвалення обґрунтованих рішень щодо доцільності випуску певних видів продукції, встановлення цін на товари та впровадження організаційно-технічних заходів.

Зростання врожайності сільськогосподарських культур можна досягти завдяки таким заходам: зменшення втрат під час збирання врожаю; виконання запланованих обсягів внесення добрив; своєчасне проведення агротехнічних робіт; використання районованого сортового насіння; проведення меліоративних заходів та оптимізація організації виробничих процесів.

Метод абсолютних різниць використовується для аналізу впливу окремих факторів на зміну результативного показника, у цьому випадку – валового збору соняшника. Валовий збір соняшника можна представити як функцію таких основних факторів:

Формула для валового збору:

$$BZ = S \times Y, \quad (1.8)$$

де:

BZ – валовий збір,

S – посівна площа,

Y – урожайність.

Метод абсолютних різниць дозволяє оцінити, як зміна кожного з цих факторів впливає на зміну валового збору. Аналіз проводиться за допомогою порівняння фактичних та базисних (або попередніх) показників.

Послідовність застосування методу:

Розрахунок загальної зміни валового збору

$$\Delta BZ = BZ_{\phi} - BZ_{\text{б}} \quad (1.9)$$

де: BZ_{ϕ} – фактичний валовий збір,

$BZ_{\text{б}}$ – базисний валовий збір.

Вплив зміни посівної площі (ΔS). Припускається, що урожайність залишається на рівні базисного періоду:

$$\Delta BZ_S = (S_{\phi} - S_{\text{б}}) \times Y_{\text{б}} \quad (1.10)$$

Вплив зміни урожайності (ΔY). Припускається, що посівна площа залишається незмінною:

$$\Delta BZ_Y = S_{\phi} \times (Y_{\phi} - Y_{\text{б}}) \quad (1.11)$$

На кожному підприємстві необхідно враховувати лише ті резерви, для реалізації яких існують відповідні виробничі та фінансові ресурси. Аналіз слід розпочинати з оцінки резервів підвищення врожайності для кожної сільськогосподарської культури у розрізі кожного внутрішньогосподарського підрозділу.

Найважливішими є ті резерви, які знаходяться безпосередньо на підприємстві та можуть бути реалізовані у стислі терміни. Для їх виявлення проводиться ретельний аналіз показників діяльності підприємства та його структурних одиниць. Застосовуючи загальновідомі методики пошуку та обчислення резервів, визначають наявність невикористаних внутрішніх

можливостей для збільшення обсягів виробництва продукції в межах аналізованого періоду.

Зростання обсягів виробництва рослинницької продукції може бути досягнуто за рахунок зменшення втрат під час збирання врожаю, які виникають через недотримання строків або низьку якість проведення збиральних робіт. Для виявлення такого резерву врожайність кожної культури порівнюють залежно від того, чи була вона зібрана в оптимальні строки, чи із запізненням на один або кілька днів після досягнення воскової стиглості. Виявлений розрив у показниках і є резервом для підвищення врожайності та збільшення валового збору.

Основними джерелами збільшення прибутку є нарощування обсягів реалізації продукції, зниження її собівартості, поліпшення якості товарів, а також реалізація продукції на більш вигідних ринках збуту.

На думку Пономарчука В.Є. та Мормітко В.Г., стратегічний розвиток аграрних підприємств потребує системного підходу, що включає нарощування виробничих потужностей та диверсифікацію асортименту продукції [44,с.123]. Водночас Дудар Т.Г. і Дудар В.Т. звертають увагу на глобальні виклики, що виникають перед аграрним сектором України в умовах інтеграційних процесів і кризових явищ, зокрема на необхідність розроблення ефективної та цілеспрямованої аграрної політики [18,с.134].

Матейчук Ю.В. акцентує увагу на необхідності впровадження інноваційних технологій виробництва, що сприяють підвищенню економічної ефективності вирощування соняшнику в умовах посилення конкурентного середовища [35, с.136].

Оларь Н.Г. та Грищенко Д.Ю. відмічають, що: «Створення умов для підвищення ефективності вирощування насіння олійних культур має важливе значення для досягнення пропорційного та збалансованого розвитку агропродовольчого ринку. Пріоритетність розвитку досліджуваної галузі пов'язана з традиціями національної культури харчування, а також із неповторними споживчими властивостями продукції, які є незамінними» [39, с.146].

Для розробки диференційованого підходу до оцінки ефективності виробництва соняшнику в різних регіонах України необхідно врахувати ключові фактори, що впливають на продуктивність і рентабельність цієї культури. Основні елементи такого підходу можна структурувати наступним чином (рис.1.5):

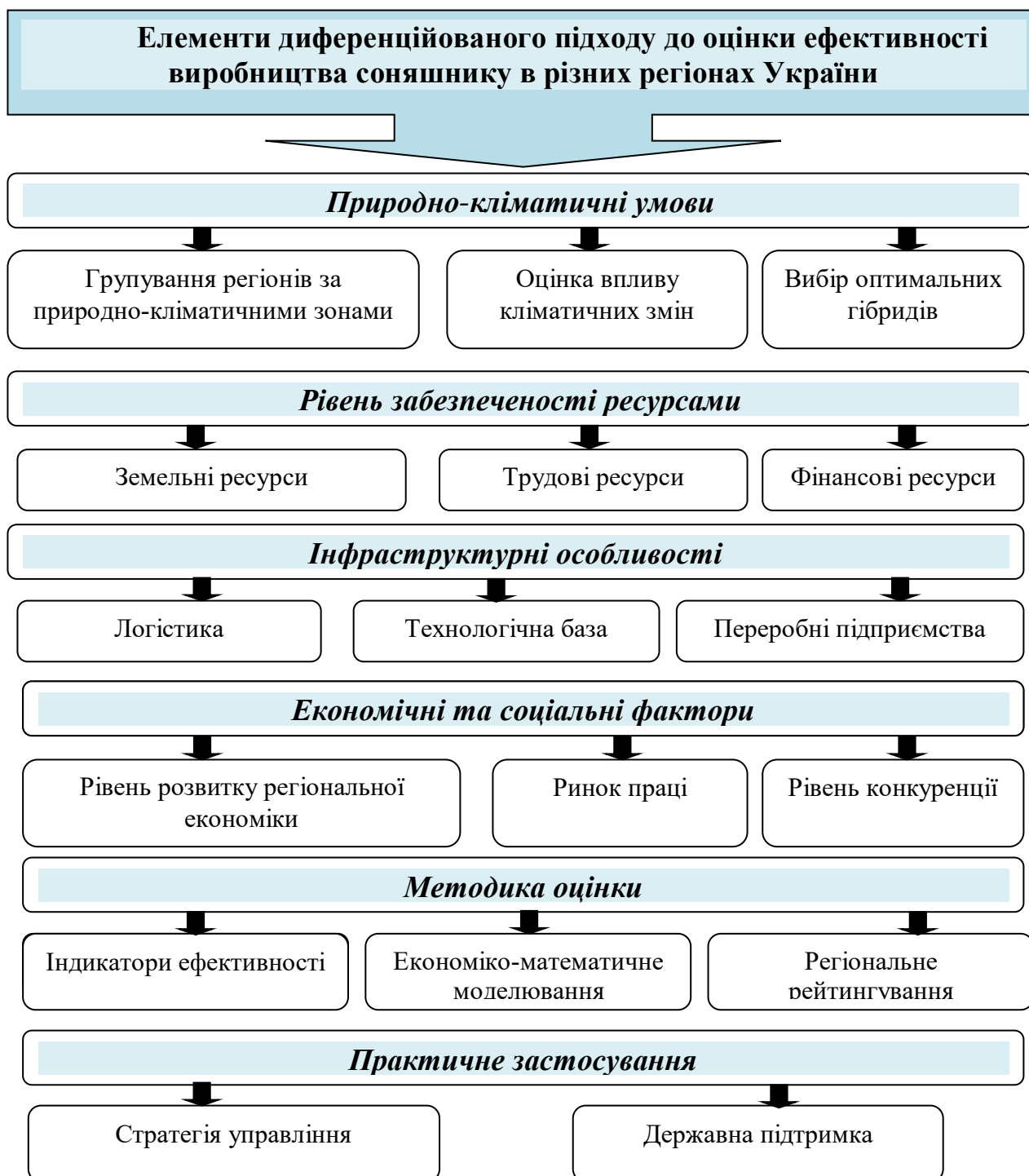

Рис.1.5. Елементи диференційованого підходу до оцінки ефективності виробництва соняшнику

Джерело: сформовано автором

Цей підхід дозволить врахувати різноманітність умов у різних регіонах України та створити інструментарій для прийняття обґрунтованих управлінських рішень щодо підвищення ефективності виробництва соняшнику.

Додатково слід зазначити, що нові виклики, спричинені політичною нестабільністю та повномасштабною війною в Україні, значно впливають на виробничі та економічні показники галузі. Це зумовлює необхідність поглибленого вивчення даної проблематики, узагальнення отриманих результатів та формулювання практичних рекомендацій для стабілізації та розвитку аграрного сектору.

РОЗДІЛ 2

РЕЗУЛЬТАТИВНІСТЬ ВИРОБНИЦТВА НАСІННЯ СОНЯШНИКУ В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ ОДЕСЬКОГО РЕГІОНУ

2.1. Сучасний стан виробництва насіння соняшника в Одеському регіоні

Соняшник є однією з ключових сільськогосподарських культур, яку активно вирощують в Україні. Ця культура має різноманітні сфери застосування та посідає важливе місце серед олійних технічних культур. Його вирощування має стратегічне значення не лише для України, але й для таких країн, як Європейський Союз, Аргентина, Туреччина та інші. Для багатьох українських аграрних підприємств продаж насіння соняшнику є одним із основних джерел доходу, що забезпечує стабільність їхньої діяльності.

Протягом багатьох років Україна утримує провідні позиції у виробництві та переробці насіння соняшнику. Світовий попит на соняшникову олію постійно зростає, зокрема у країнах Європи, Азії та Північної Америки. У цьому контексті аналіз перспективності вирощування соняшнику має значний вплив на розвиток економіки України, сприяючи зміцненню її позицій на міжнародних ринках [60].

Україна має унікальні природно-кліматичні умови для вирощування багатьох сільськогосподарських культур, серед яких соняшник займає особливе місце. У всіх регіонах країни створені майже ідеальні умови для його вирощування. Соняшник невибагливий у догляді й має високу здатність до адаптації навіть за умов змін клімату та зменшення кількості вологи в ґрунті. Це пояснюється його здатністю отримувати воду з глибини до 3 метрів.

З 1991 року структура посівних площ в Україні зазнала значних змін, що викликає питання про якість цих перетворень. Так, у 1990 році частка технічних культур у загальній структурі посівів становила 11,3%, з яких на соняшник припадало 5,3%. За останні 32 роки інтерес аграріїв до технічних культур значно

зріс: їхня частка у структурі посівів збільшилася у 3,9 раза, а соняшнику — у 5,2 раза.

Станом на 2022 рік у сільськогосподарських підприємствах України технічні культури займали 7290,4 тис. га ріллі, з яких 4501,3 тис. га було відведено під соняшник. До початку повномасштабної війни спостерігалася тенденція до розширення площ під технічними культурами, однак у 2022 році посівні площі скоротилися на 7,7%. Це було зумовлено окупацією частини територій України та знищенням посівів.

Хоча в Україні також вирощують сою, льон, гірчицю та інші технічні культури, соняшник залишається основним, займаючи найбільшу частку у структурі посівних площ. Максимального рівня ця частка досягла у 2000 році — 70,9%, а мінімального у 1990 році — 46,9%. У 2022 році частка соняшнику в посівних площах сільськогосподарських підприємств склала 61,7% [60].

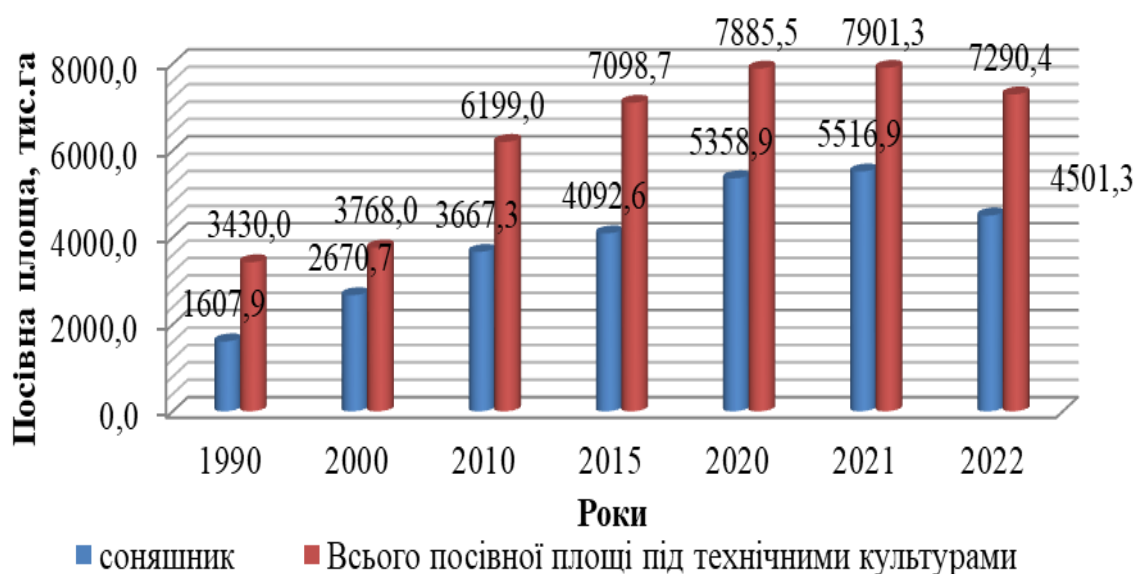

Рис. 2.1. Посівні площі в с.-г. підприємствах України, тис. га. [60]

Щодо змін у структурі посівних площ в Україні, варто зазначити, що частка соняшнику в сільськогосподарських підприємствах зросла до 27,4% у 2022 році. Проте з точки зору агротехніки, соняшник вважається одним із найгірших попередників у сівозміні через виснаження ґрунтів.

Незважаючи на це, частка посівів соняшнику залишається вкрай високою. Основними причинами цього є низькі витрати на гектар (за даними 2022 року),

відносно проста технологія вирощування порівняно з іншими технічними культурами та вигідна ціна реалізації. Усе це зробило соняшник однією з найпривабливіших і найбільш рентабельних культур для вирощування.

На рисунку 2.2 зображено динаміку обсягів виробництва насіння соняшнику сільськогосподарськими підприємствами України, що ілюструє стабільну популярність цієї культури серед аграріїв.

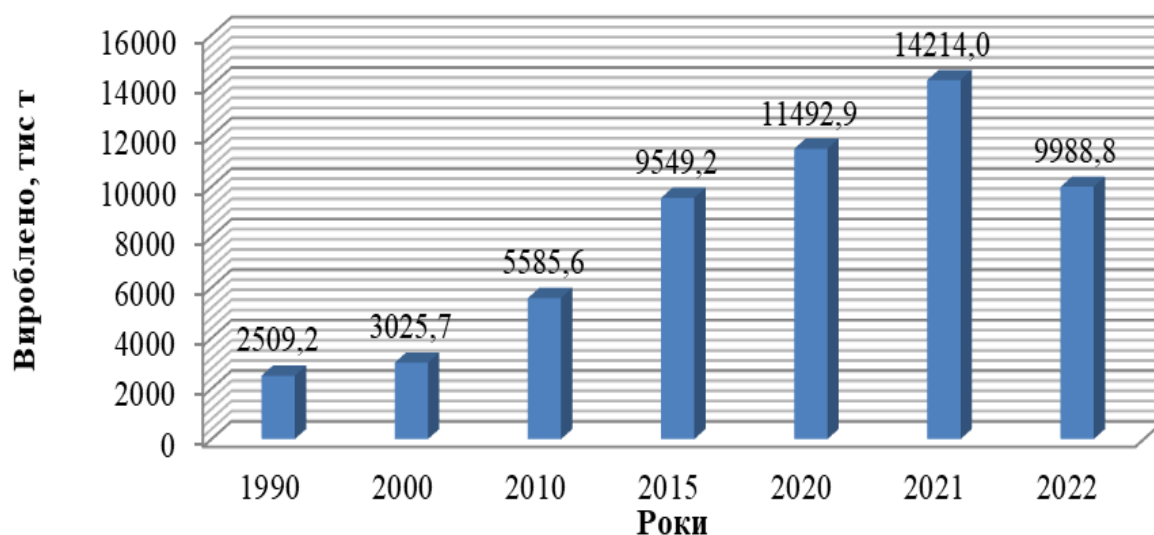

Рис. 2.2. Вироблено насіння соняшнику в с.-г. підприємствах України, тис т [60]

Україна є одним із світових лідерів за рівнем урожайності соняшнику. Як видно з рисунку 2.3, урожайність цієї культури демонструвала значні коливання в період з 1990 по 2022 роки. Така динаміка обумовлена впливом природно-кліматичних умов і технологічних факторів.

Упродовж останніх десятиліть аграрії активно впроваджували інновації в галузі, використовуючи досягнення науково-технічного прогресу. Це включає застосування сучасних гібридів, добрив, засобів захисту рослин, а також інформаційних технологій для оптимізації процесу вирощування.

Найвищий показник урожайності соняшнику в сільськогосподарських підприємствах України було зафіксовано у 2021 році, і він становив 25,6 центнера з гектара.

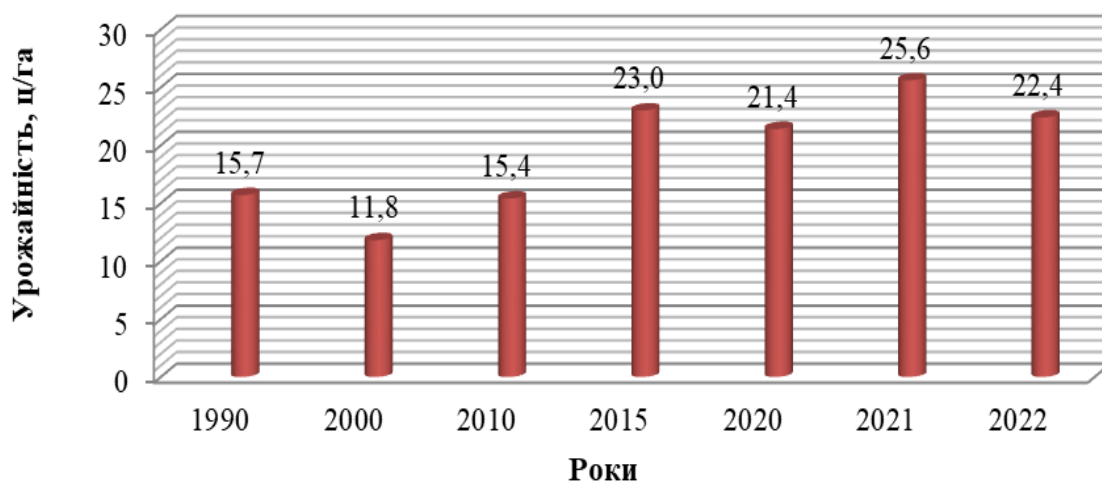

Рис. 2.3. Урожайність насіння соняшнику в с.-г. підприємствах України, ц/га[60]

У результаті проведеного факторного аналізу виробництва насіння соняшнику в сільськогосподарських підприємствах України встановлено, що у 2022 році порівняно з 2021 роком відбулося значне скорочення обсягів виробництва. Зокрема, зменшення посівної площі під соняшником на 19,6% спричинило зниження обсягів отриманого насіння на 66,2%. Крім того, зниження середньої врожайності на 12,5% призвело до втрати ще 33,8% продукції.

Як показано на рисунку 2.4, вирощування насіння соняшнику поширене в

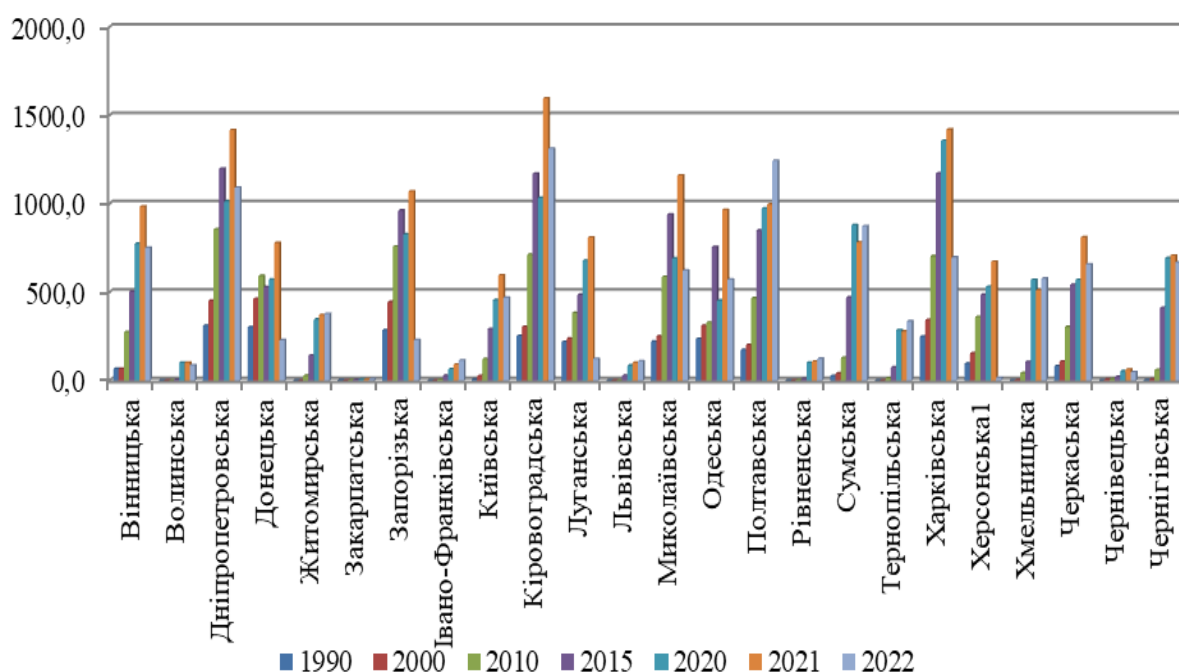

Рис. 2.4. Виробництво насіння соняшнику в Україні, тис. Т [60]

усіх областях України. Проте найменші обсяги виробництва спостерігаються в Закарпатській, Чернівецькій, Волинській, Івано-Франківській та Львівській областях.

У 2022 році порівняно з 2021 роком у деяких областях України спостерігалось збільшення виробництва насіння соняшнику. Зокрема, в Івано-Франківській області валові збори зросли на 25,6% (абсолютний приріст – 23,2 тис. тонн), у Полтавській – на 24,8% (приріст – 246,8 тис. тонн), у Закарпатській – на 23,9% (приріст – 1,6 тис. тонн), у Тернопільській – на 20,7% (приріст – 57,6 тис. тонн), а також у Рівненській, Сумській та Хмельницькій областях.

Водночас у регіонах, що перебували в зоні активних бойових дій, у 2022 році було зафіксовано суттєве скорочення обсягів виробництва насіння соняшнику. Наприклад, у Херсонській області зменшення становило 97,6% (абсолютне скорочення – 656,5 тис. тонн), у Луганській – 84,8% (686,2 тис. тонн), у Запорізькій – 78,6% (840,9 тис. тонн), у Донецькій – 70,7% (549,9 тис. тонн), у Харківській – 50,9% (722,9 тис. тонн), а у Миколаївській – 46,3% (537,1 тис. тонн).

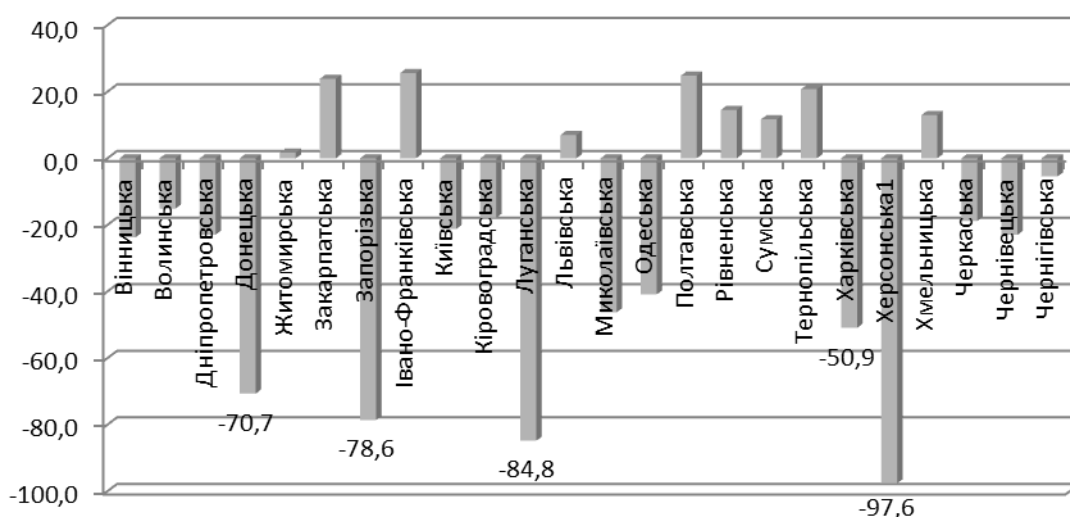

Рис. 2.5. Відносна зміна валового збору насіння соняшнику у 2022 р. проти 2021 р., % [60]

Перспективи виробництва соняшника в Одеському регіоні визначаються декількома ключовими чинниками, серед яких виділяються агрокліматичні умови, економічні можливості, рівень технологічного забезпечення та ринкова

кон'юнктура. Розглянемо більш детально виробництво соняшника в Одеському регіоні на наступних малюнках.

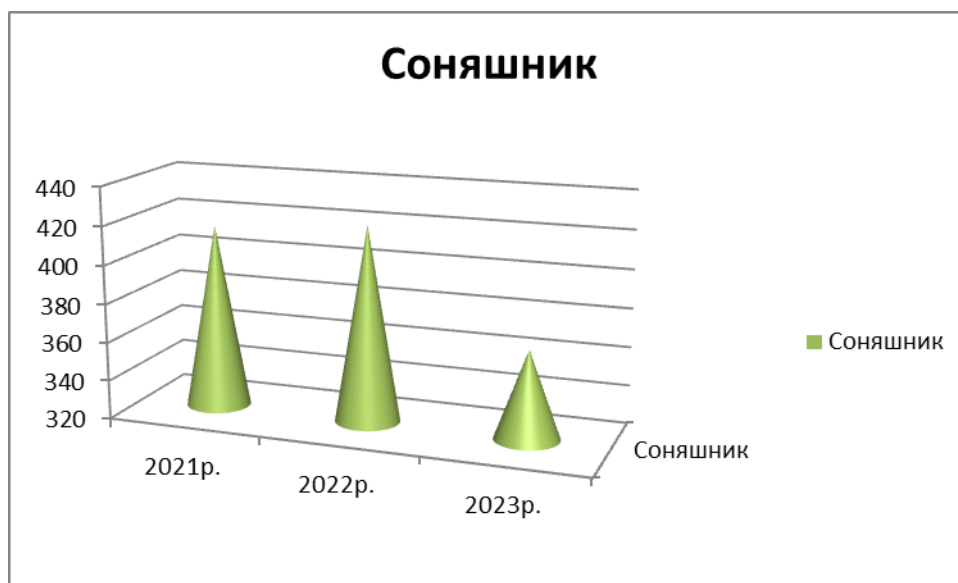

Рис. 2.6. Площа, з якої зібрано врожай насіння соняшника в Одеському регіоні, тис га

Джерело: сформовано автором на основі [52]

На основі даних таблиці спостерігаємо, що у 2022 році площа під соняшником в Одеському регіоні зросла на 5,9 тис. га (1,42%) порівняно з 2021 роком. Однак вже у 2023 році спостерігалось суттєве скорочення площі до 365,9 тис. га, що на 55,8 тис. га (13,23%) менше порівняно з 2022 роком та на 49,9 тис. га (12,01%) менше порівняно з 2021 роком. Зменшення площі угідь у 2023 році є результатом різних факторів, зокрема: військових дій, зміни пріоритетів агровиробників через економічні та кліматичні умови; зменшення рентабельності посівів соняшника та переорієнтація на інші культури.

Попри збільшення площі в 2022 році, загальна тенденція 2023 року свідчить про скорочення, що вимагає додаткового аналізу для пошуку шляхів оптимізації виробництва. Розглянемо як саме змінилися валові збори насіння соняшника за 2021-2023 роки на рис.2.7.

Показники валового збору соняшника в Одеському регіоні демонструють тенденцію до часткового відновлення у 2023 році після значного падіння в 2022

році. Так, у 2022 році спостерігається суттєве зниження валового збору до 570,9 тис. тонн, що на 394,8 тис. тонн (40,88%) менше порівняно з 2021 роком.

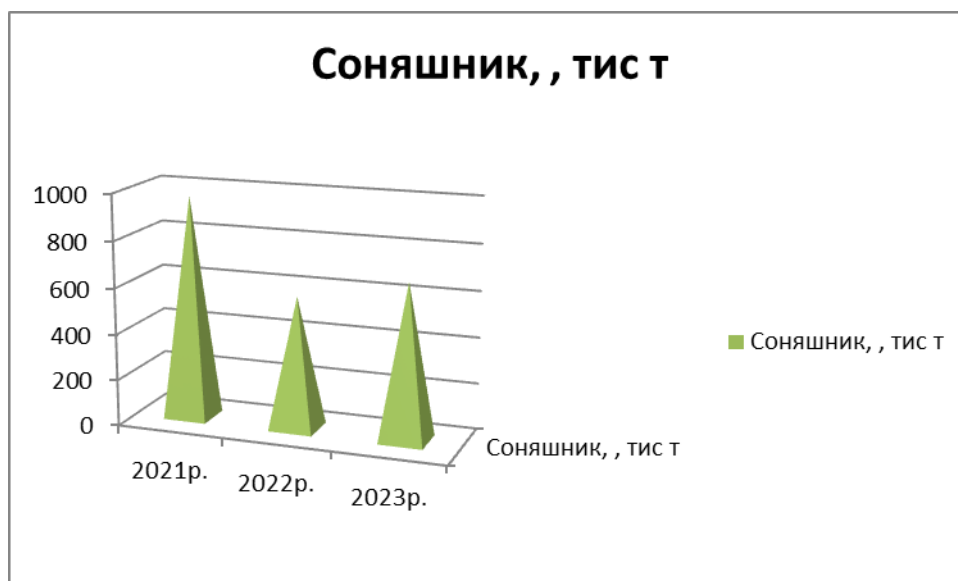

Рис. 2.7. Валовий збір соняшника в Одеському регіоні, тис. т
Джерело: сформовано автором на основі [52]

Це скорочення пов'язане з військовими діями та іншими негативними факторами. У 2023 році валовий збір зріс до 673,2 тис. тонн, що на 102,3 тис. тонн (17,92%) більше, ніж у 2022 році. Однак цей показник все ще нижчий за рівень 2021 року на 292,5 тис. тонн (30,29%).

Зростання може свідчити про адаптацію аграріїв до складних умов або про покращення агротехнічних заходів. Проте рівень збору залишається нижчим за довоєнний 2021 рік, що вказує на необхідність пошуку рішень для підвищення ефективності виробництва. Тому розглянемо, як змінювалася врожайність культури на протязі дослідного періоду на рис.2.8.

На основі даних про врожайність соняшника в Одеському регіоні слід зазначити, що у 2022 році врожайність знизилася до 13,5 ц/га, що означає зниження на 9,7 ц/га (41,81%) порівняно з 2021 роком. Причинами такого падіння можуть бути зменшення доступу до добрив, засобів захисту рослин та технологічних ресурсів. Станом на 2023 рік врожайність покращилася до 18,4 ц/га, що на 4,9 ц/га (36,30%) більше, ніж у 2022 році. Однак цей показник все ще нижчий за рівень 2021 року на 4,8 ц/га (20,69%).

Рис. 2.8. Урожайність соняшника в Одеському регіоні, тис. т
Джерело: сформовано автором на основі [52]

Поліпшення врожайності може бути результатом часткової стабілізації умов, кращої адаптації аграріїв до обставин та більш активного впровадження сучасних агротехнологій.

Врожайність соняшника в Одеському регіоні демонструє значні коливання через вплив зовнішніх чинників, особливо у 2022 році, коли спостерігався її різкий спад. Це вказує на необхідність подальшого розвитку агротехнічних заходів, покращення доступу до ресурсів та зменшення залежності від зовнішніх факторів.

Таким чином, світове виробництво олійних культур демонструє стабільну тенденцію до зростання. Найбільшими за обсягами вирощування є соєві боби та насіння ріпаку, а насіння соняшнику посідає третє місце за значенням.

У 2021/2022 маркетинговому році Україна забезпечила 30,78 % світового виробництва насіння соняшнику, але в 2022/2023 маркетинговому році цей показник знизився до 23,26 % (рис. 2.9).

Для визначення перспектив виробництва насіння соняшнику в Україні важливо звернути увагу на чинники, які впливають на цей процес, зокрема: доступність ресурсів, агрокліматичні умови, стан економіки та інновації в аграрному секторі.

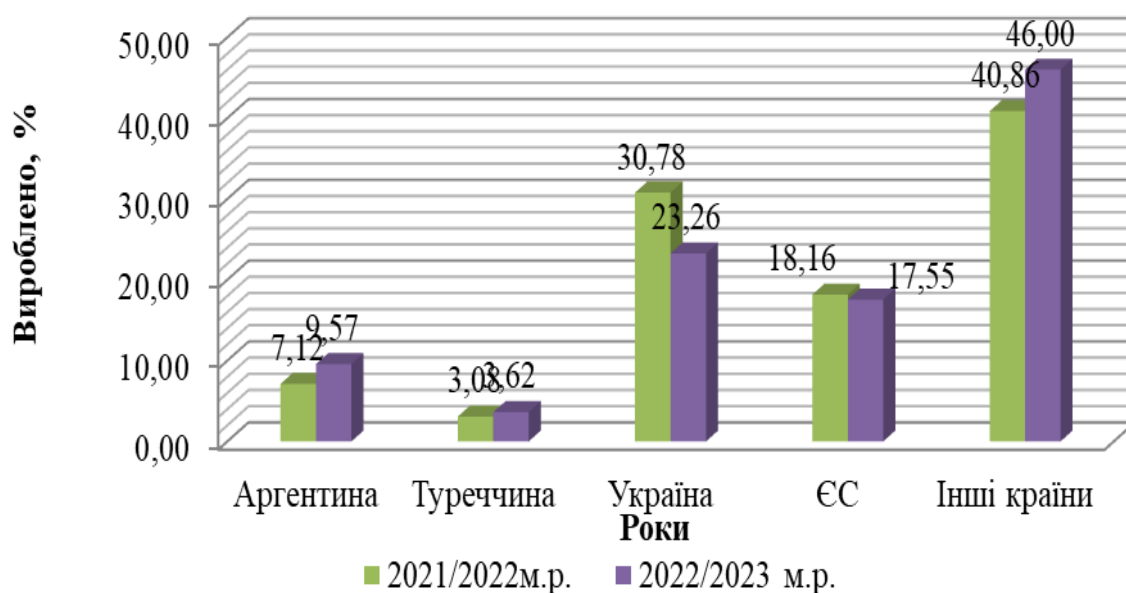

Рис. 2.9. Світове виробництво насіння соняшнику, %[60]

Це дозволить не лише утримувати лідерські позиції, але й сприяти подальшому розвитку цієї галузі. Тому Одеський регіон має великий потенціал для зростання виробництва соняшника за умов ефективного управління природними та економічними ресурсами, а також використання сучасних аграрних технологій.

2.2 Організаційно-економічна характеристика умов виробництва насіння соняшнику в ДП «ДГ ІМ М.І. КУТУЗОВА ІВПІМ НААН»

Більш детально умови та ефективність виробництва насіння соняшника нами буде розглянуто на прикладі типового господарства Одеського регіону ДП «ДГ ІМ М.І. КУТУЗОВА ІВПІМ НААН». Юридична особа ДЕРЖАВНЕ ПІДПРИЄМСТВО ДОСЛІДНЕ ГОСПОДАРСТВО ІМЕНІ М.І. КУТУЗОВА ІНСТИТУТУ ВОДНИХ ПРОБЛЕМ І МЕЛІОРАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ АГРАРНИХ НАУК УКРАЇНИ, код ЄДРПОУ 00484015, було зареєстровано 09.06.2004. Розмір статутного капіталу юридичної особи складає 7 072 726,00. Розташовано підприємство в Арцизькому районі Одеської області. Це є державне підприємство, яке саме спеціалізується на вирощуванні зернових, бобових та олійних культурах.

В таблиці 2.1 розглянемо забезпеченість підприємства ресурсами.

Таблиця 2.1

**Рівень забезпеченості ресурсами ДП «ДГ ІМ М.І. КУТУЗОВА
ІВПІМ НААН»**

Показники	2021р.	2022 р.	2023 р.	2023 р. до 2021 р., %
Площа сільськогосподарських угідь, га	3632	3060	3660	100,77
з них ріллі	3632	3060	3660	100,77
Авансований капітал, тис.грн.	27958	36809	14166	50,67
Власний капітал, тис.грн.	307	301	-46928	х
Оборотних активів, тис. грн.	17934	27272	5213	29,07
Необоротних активів, тис.грн.	10024	9537	8953	89,32
з них :				
основних засобів, тис.грн.				
-первісна вартість	14805	14877	14893	100,59
-залишкова вартість	4936	4524	4105	83,16
Нематеріальних активів, тис.грн.	4442	4442	4442	100
Капіталозабезпеченість, тис.грн.	1,359	1,478	1,122	82,56
Капіталоозброєність, тис.грн.	43,68	40,04	51,96	118,96
Середньорічна кількість працівників, осіб	113	113	79	69,91
Припадає на 1 працездатного, га:				
-с.-г. угідь	32,14	27,08	46,33	144,15
- ріллі	32,14	27,08	46,33	144,15

Джерело: розраховано за даними звітності підприємства

Розглядаючи ресурсне забезпечення підприємства, слід відмітити, що за підприємством закріплено 3660 га сільськогосподарських угідь станом на 2023 рік. 100% земельних угідь складає рілля. Аналізуючи забезпечення капіталом відмічаємо, що підприємство відчуває нестачу власного капіталу та оборотних коштів, що може негативно впливати на ефективність його діяльності та потребує додаткових фінансових ресурсів для стабільного функціонування. Так авансований капітал зменшився на 49,33% і складає на 2023 рік 14166 тис грн., власний капітал має від'ємне значення за рахунок непокритого збитку в розмірі 46928 тис грн в 2023 році. Оборотні активи значно скоротилися (на 70,93%) і складають у 2023 році 5213 тис грн., що є критично для цього підприємства. Що до основних засобів, то спостерігаємо скорочення на 16,84%. Відносно

персоналу підприємства, слід зазначити скорочення на 34 особи у 2023 році в порівнянні з 2021 роком.

Отже, в цілому по підприємству спостерігається скорочення матеріальних та трудових ресурсів. Для сталого розвитку підприємства необхідно підтримувати баланс між залученням капіталу (капіталозабезпеченість) і його ефективним використанням (капіталоозброєність). Тому більш детально ефективність використання ресурсів розглянемо в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

**Ефективність використання виробничих ресурсів в ДП «ДГ ІМ М.І.
КУТУЗОВА ІВПІМ НААН»**

Показники	2021р.	2022р.	2023р.	2023р. до 2021р., %
1	2	3	4	5
Ефективність використання земельних угідь				
Одержано з розрахунку на 100 га с.-г. угідь, тис.грн.				
- чистого доходу (виручки) від реалізації продукції	1564,95	600,59	577,57	36,91
- валового прибутку (+), збитку (-)	105,84	156,54	-1112,51	X
- прибутку (+), збитку (-) від операційної діяльності	3,33	1,11	-1256,75	X
Вироблено с.-г. продукції в натуральному виразі з розрахунку: на 100 га ріллі, ц:	527,81	703,95	831,72	157,58
- зерна				
- соняшника	60,38	62,95	168,06	В 2,7 рази
Ефективність використання капіталу				
Основних засобів:	11,52	4,06	5,15	44,70
Капіталовіддача, грн.				
Капіталомісткість, грн.	0,09	0,25	0,19	В 2 рази
Оборотних засобів:	3,17	0,67	4,06	128,08
Коефіцієнт оборотності				
Коефіцієнт закріплення	0,32	1,48	0,25	78,13
Тривалість обороту, днів	115	545	90	78
Виробничого капіталу в цілому	0,43	0,08	-493,64	X
Норма прибутку (+), збитку (-), %				
Одержано чистого доходу на 1 грн. авансованого капіталу, грн.	2,03	0,49	1,49	73,39

Продовження таблиці 2.2				
1	2	3	4	5
Ефективність використання праці персоналу (продуктивність праці)				
Одержано з розрахунку на 1 середньорічного працівника, тис. грн. - чистого доходу	503	162,64	267,58	53,19
- валового прибутку	34,02	42,39	-515,42	X
- прибутку від операційної діяльності	1,07	0,27	-582,24	X
- чистого прибутку	0,88	0,25	-582,24	x

Джерело: розраховано за даними звітності підприємства

Розглядаючи ефективність використання ресурсів, слід зазначити, що ефективність використання земельних угідь значно зменшилася за останній рік. Так з 1564,95 тис. грн чистого доходу на 100 га с.-г. угідь у 2021 році значення впало до 577,57 тис грн (63,09%). Що стосується валового прибутку та прибутку від операційної діяльності підприємства, то спостерігаємо валовий збиток у 2023 році на рівні 1112,51 тис грн та збиток від операційної діяльності на рівні 1256,75 тис грн. Таке суттєве зниження свідчить про зниження доходності з кожних 100 га с.-г. угідь, що є негативною тенденцією.

Що стосується натуральних показників ефективності виробництво продукції на 100 га ріллі, то спостерігаємо збільшення виробництва. Так по зерну показник збільшився з 527,81 ц у 2021 році до 831,72 ц у 2023 році, що становить збільшення на 57,58% від рівня 2021 року, свідчаючи про зростання урожайності. По соняшнику виробництво зросло в 2,7 рази, що також є позитивним результатом.

Ефективність використання капіталу відслідковуємо по показникам: капіталовіддача основних засобів, яка у 2023 році знизилася до 5,15 грн (44,70% від рівня 2021 року), що вказує на зменшення ефективності використання основних засобів; капіталомісткість зросла в 2 рази з 0,09 грн у 2021 році до 0,19 грн у 2023 році, що вказує на збільшення капітальних витрат на одиницю продукції.

Ефективність використання оборотного капіталу характеризують показники: коефіцієнт оборотності оборотних засобів, який збільшився до 4,06 у

2023 році порівняно з 3,17 2021 роком більше на 128,08%; коефіцієнт закріплення, що зменшився у 2023 році на 21,87% та тривалість обороту зменшилась до 90 днів у 2023 році, що є позитивним показником, оскільки засоби швидше перетворюються у грошові кошти. Проте, це умовне покращення показників використання оборотного капіталу, так як ми вже раніше відмічали значне скорочення оборотного капіталу на підприємстві, що є для підприємства критично.

По відношенню до ефективності використання трудових ресурсів, слід відмітити погіршення показників продуктивності: так чистий дохід на одного працівника знизився з 503 тис. грн у 2021 році до 267,58 тис. грн у 2023 році (53,19%), що свідчить про зменшення продуктивності праці. Валовий та операційний збиток на одного працівника свідчить про збитковість діяльності підприємства. Чистий збиток на одного працівника у 2023 році свідчить про збитки та фінансові труднощі.

Загалом, підприємство відчуває труднощі у фінансових показниках, що може бути викликано як зниженням доходності, так і необхідністю підвищення продуктивності та оптимізації витрат. Тому розглянемо витрати операційної діяльності на підприємстві в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Витрати операційної діяльності та їх структура

Елементи операційних витрат	2021р.		2022р.		2023 р.	
	тис. грн.	%	тис. грн.	%	тис. грн.	%
Матеріальні затрати	41799	73,52	8297	30,81	45859	68,31
Витрати на оплату праці	10200	17,94	11323	42,05	7254	10,80
Відрахування на соціальні заходи	2244	3,95	2491	9,25	1596	2,38
Амортизація	635	1,12	583	2,16	492	0,73
Інші операційні витрати	1974	3,47	4235	15,73	11935	17,78
Разом	56852	100,0	26929	100,0	67136	100,0

Джерело: розраховано за даними звітності підприємства

Структура витрат показує, що основними елементами витрат є матеріальні затрати. Які вміщують витрати на насіння, добрива, паливо, електроенергію та

запасні частини до техніки. Станом на 2023 рік матеріальні витрати складають 68,31%. В порівнянні з 2021 роком цей показник збільшився на 9,71% в зв'язку з підняттям цін на ці ресурси. Скорочення витрат на оплату праці (28,9%) та відрахування на соціальні заходи (28,9%) пов'язане зі скороченням робітників на підприємстві. Зменшення витрат на амортизацію основних засобів на 22,52% пов'язано зі скороченням основних засобів. Проте, зростання інших операційних витрат вказує на збільшення супутніх витрат, що потребує додаткового контролю для підвищення ефективності діяльності підприємства. Особливо в частині витрат на оплату послуг сторонніх організацій. На що пропонується звернути увагу керівнику Вудуд Гаррі Ігоровичу.

Розглянемо основні фінансові результати діяльності підприємства в таблиці 2.4

Таблиця 2.4

Фінансові результати діяльності ДП «ДГ ІМ М.І. КУТУЗОВА

ІВПІМ НААН», тис. грн.

Показники	2021 р.	2022 р.	2023р.	2023 р. до 2021р., (+,-)
Чистий дохід (виручка) від реалізації продукції	56839	18378	21139	-35700
Собівартість реалізованої продукції	52995	13588	61857	8862
Валовий прибуток (+), збиток (-)	3844	4790	-40718	-44562
Інші операційні доходи	134	-	-	-134
Операційні витрати (адміністративні, витрати на збут та інші операційні витрати)	3857	4756	5279	1422
Фінансові результати від операційної діяльності: прибуток (+), збиток (-)	121	34	-45997	-46118
Фінансовий результат до оподаткування: прибуток (+), збиток (-)	121	34	-45997	-46118
Чистий фінансовий результат: прибуток (+), збиток (-)	99	28	-45997	-46096
Рівень рентабельності виробництва, %	7,25	35,25	-65,83	-73,08
Рівень рентабельності продажу, %	6,76	26,06	-192,62	-199,38
Норма прибутку на авансований капітал, %	0,35	0,08	-324,7	-325,05
Норма прибутку на виробничий капітал, %	0,43	0,08	-493,64	(-494,07)

Джерело: розраховано за даними звітності підприємства

З огляду на наведені дані, можна зробити висновок, що підприємство перебуває у складній фінансовій ситуації, яка може мати негативний вплив на

його подальший розвиток і стабільність. Як вже зазначалося раніше, чистий дохід від реалізації продукції за 2021-2023 роки зменшився на 35700 тис грн., валовий прибуток господарства зменшився на 44562 тис грн., водночас спостерігаємо збільшення собівартості продукції на 8862 тис грн. операційні витрати також збільшилися на 1422 тис грн. фінансові результати від операційної діяльності, фінансовий результат до оподаткування та чистий фінансовий результат зменшилися на 46118 тис грн.

Показники рентабельності діяльності підприємства представлено на рис.2.10.

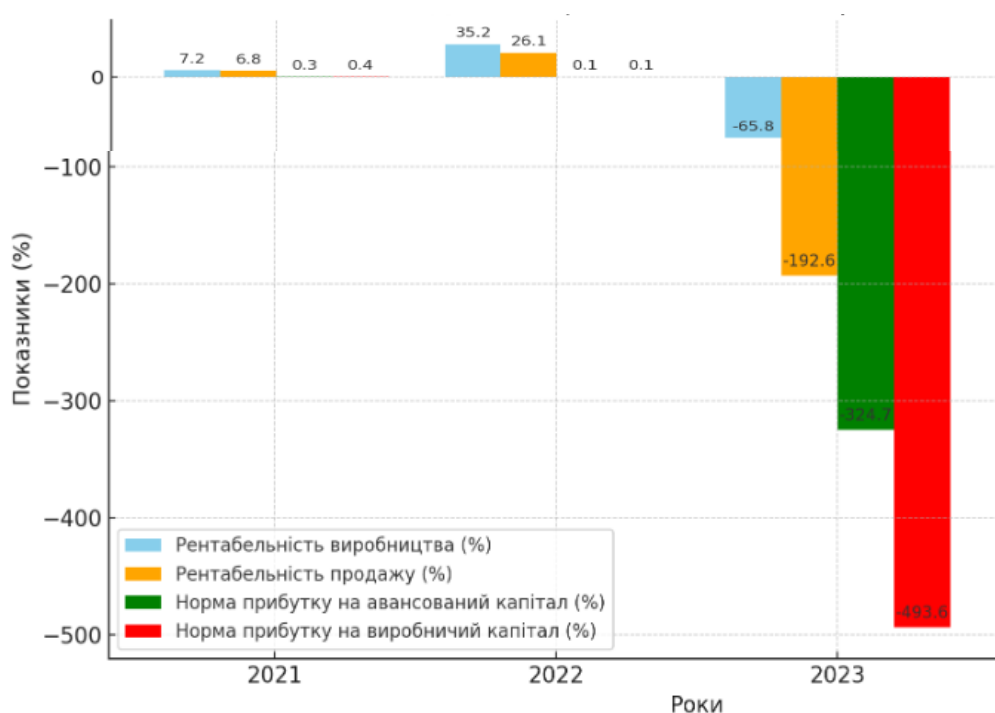

Рис. 2.10. Динаміка рентабельності підприємства, %

Джерело: побудовано автором

Графік демонструє такі тенденції:

Рентабельність виробництва та продажу у 2021 та 2022 роках спостерігався позитивний рівень. У 2023 році обидва показники стали від'ємними, що свідчить про значне зниження ефективності.

Норма прибутку на авансований і виробничий капітал: у 2021 році норма прибутку була низькою, але позитивною. У 2023 році вона різко знизилася до значних від'ємних значень, що вказує на суттєві фінансові труднощі.

Такий аналіз показує необхідність перегляду фінансової стратегії підприємства для підвищення ефективності управління капіталом та рентабельності.

Для подолання цих труднощів необхідно здійснити низку стратегічних заходів, спрямованих на зміцнення фінансового стану. Передусім слід підвищити ефективність виробничих процесів, оптимізувавши використання ресурсів і скоротивши нераціональні витрати. Водночас важливо впровадити заходи для зниження собівартості продукції, що дозволить зробити її більш конкурентоспроможною на ринку. Також підприємству слід звернути увагу на збільшення обсягів продажів шляхом розширення ринків збуту, покращення якості обслуговування клієнтів і розробки ефективної маркетингової стратегії. Комплексний підхід до вирішення цих питань дозволить стабілізувати фінансовий стан підприємства, підвищити його ліквідність і платоспроможність, зменшивши ризики для інвесторів та кредиторів.

Отже спостерігаємо різнопланову інформацію щодо ресурсного забезпечення підприємства та ефективності їх використання. Тому розглянемо більш детально виробництво насіння соняшника на підприємстві в таблиці 2.5.

Таблиця 2.5

**Площа земельних угідь під культурами в ДП «ДГ ІМ М.І. КУТУЗОВА
ІВПІМ НААН», га**

Площа	2021р.	2022р.	2023р.	Дольова вага культури	2023р до 2021р., %
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>
Зернові та зернобобові, разом	2626	1616	2116	74,74	80,57
Пшениця озима	1231	872	594	31,70	48,25
Ячмінь	1205	105	602	22,47	49,95
Кукурудза	0	156	60	2,53	X
Овес	0	0	155	1,82	X
<i>Продовження таблиці 2.5</i>					
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>
Просо	0	0	597	7,01	X

Горох	190	30	108	3,85	56,84
Гірчиця	0	311	345	7,71	X
Насіння соняшника	485	647	748	22,10	154,22
Коріандр	0	0	65	0,76	X
РАЗОМ по рослинництву	3111	2121	3274	100	105,24

Джерело: розраховано за даними звітності підприємства

Отже, розглядаючи площі під культурами, які господарство засівало на протязі 202-2023 років, можна відмітити, що культурами – пріоритетами в господарстві на протязі дослідного періоду є пшениця (дольова вага -31,7%), ячмінь (дольова вага -22,47%) і насіння соняшника (дольова вага -22,1%). Що стосується динаміки під зайнятими площами, то можна відзначити зменшення у 2023 році земельних ділянок під пшеницею (на 51,75%) та ячменем (на 50,05%) та збільшення під насінням соняшника (на 54,22%).

Як вплинули зміни в земельних ділянках на валовому зборі культур, розглянемо в таблиці 2.6.

Виходячи з наведених даних, можна відзначити, що найбільший валовий збір дають ті самі культури – лідери по земельним площам: пшениця (дольова вага -23,84%), ячмінь (дольова вага -13,35%) і насіння соняшника (дольова вага -8,29%). Всі інші культури займають незначну частку в валовому зборі продукції рослинництва в господарстві. Слід відзначити, що скорочення посівних площ під пшеницею привів до скорочення валового збору пшениці за 2021-2023 роки на 26,4%. Скорочення посівних площ під ячменем зменшило валовий збір ячменю на 37,03%. І навіть збільшення посівних площ під насінням соняшника призвело до зменшення валового збору на 14,49%. Слід також відмітити, що при зменшенні посівної площі під горохом на 43,16%, його валовий збір зріс 15,32%, що є позитивним аспектом в формуванні конкурентоспроможної продукції для господарства.

Таблиця 2.6

**Валовий збір культур в ДП «ДГ ІМ М.І. КУТУЗОВА
ІВПІМ НААН», ц**

Валовий збір	2021р.	2022р.	2023р.	Дольова вага культури	2023р до 2021р., %
Зернові та зернобобові, разом	33170	21540,8	30441	46,82	89,08
Пшениця озима	18359	12033,6	13477	23,84	73,40
Ячмінь	14101	1591	8880	13,35	62,97
Кукурудза	0	0	740	0,40	X
Овес	0	1897	2295	2,27	X
Просо	0	0	3077	1,67	X
Горох	1710	220,8	1972	2,12	115,32
Гірчиця	0	445,46	1508	1,06	X
Насіння соняшника	7192,9	1926,14	6151	8,29	85,51
Коріандр	0	0	278	0,15	X
РАЗОМ по рослинництву	73532,9	39654,8	68819	100	91,11

Джерело: розраховано за даними звітності підприємства

Розглянемо, як змінювалася врожайність культур в господарстві на протязі досліджуваного періода в таблиці 2.7.

Таблиця 2.7

**Урожайність культур в ДП «ДГ ІМ М.І. КУТУЗОВА
ІВПІМ НААН», ц/га**

Урожайність культур	2021р.	2022р.	2023р.	2023р до 2021р., %	По Одеському регіону, в середньому за 2021-2023рр.
Зернові та зернобобові, разом	13,01	13,33	14,38	110,55	33,86
Пшениця озима	14,91	13,8	22,68	152,13	33,1
Ячмінь	11,70	15,15	14,75	126,05	34,2
Кукурудза	0	0	12,33	X	43,7
Овес	0	0	14,80	X	19,6
Просо	0	0	5,15	X	14,4
Горох	9	7,36	18,25	202,88	22,0
Гірчиця	0	1,43	4,37	X	8,3
Насіння соняшника	14,83	2,97	8,22	55,44	18,4
Коріандр	0	0	4,27	X	12,0

Джерело: розраховано за даними звітності підприємства

Отже, якщо проаналізували врожайність культур в ДП «ДГ ІМ М.І. КУТУЗОВА ІВПІМ НААН» за 2021-2023 роки, то спостерігаємо по всім культурам замалу врожайність. Навіть 2021 рік, коли кліматичні умови були сприятливі для вирощування сільськогосподарських культур, врожайність по господарству менша за середні значення по Одеському регіону. Якщо дивитися значення врожайності культур на підприємстві, то найкраща врожайність спостерігається саме в 2023 році. Однак, якщо порівняти з середніми значеннями врожайності по культурах Одеського регіону за 2021-2023 роки, то бачимо, що врожайність жодної культури, яка вирощується на підприємстві не відповідає середнім значенням по регіону. Отже, господарству терміново слід переглянути умови вирощування сільськогосподарських культур.

2.3. Оцінка економічної ефективності виробництва насіння соняшнику

Україна, завдяки сприятливим природно-кліматичним умовам та родючим ґрунтам, має значний потенціал для вирощування насіння соняшника. Це

забезпечує виробництво високоякісного насіння, достатнього для задоволення внутрішніх потреб і формування значного експортного потенціалу.

Однак для подальшого розвитку цієї галузі необхідно провести детальну економічну оцінку та переглянути низку аспектів, пов'язаних із технічно-технологічними, організаційно-економічними та ринковими умовами її функціонування.

Рівень розвитку галузі безпосередньо залежить від обсягів виробництва насіння соняшника, які, у свою чергу, визначаються такими ключовими факторами, як розмір і структура посівних площ, а також рівень урожайності. Для оцінки цих показників проведемо факторний аналіз валового збору насіння соняшника в ДП «ДГ ІМ М.І. КУТУЗОВА ІВПІМ НААН» за останні три роки (табл. 2.8).

Таблиця 2.8

Факторний аналіз валового збору насіння соняшника в ДП «ДГ ІМ М.І. КУТУЗОВА ІВПІМ НААН»

Показники	2021р.	2022р.	2023р.	Відхилення 2023р. від 2022р., (+,-)
Загальна зібрана площа, га	3111	2121	3274	163
Зібрана площа соняшника, га	485	647	748	263
Питома вага посівів соняшника в загальній посівній площі, %	15,58	30,50	22,84	7,26
Урожайність з 1га, ц	14,83	2,97	8,22	-6,61
Валовий збір, ц	7192,9	1926,14	6151	-1041,9
Відхилення валового збору в т.ч. за рахунок зміни, ц:				
- площі	x	x	x	3900,1
- урожайності	x	x	x	-4942,0

Джерело: розраховано за даними звітності підприємства

Аналіз даних за 2021–2023 роки в ДП «ДГ ІМ М.І. КУТУЗОВА ІВПІМ НААН» демонструє різноспрямовану динаміку урожайності насіння соняшника. У 2021 році урожайність досягла максимального рівня – 14,83 ц/га, у той час як у 2022 році вона знизилася до мінімального значення – 2,97 ц/га. Це свідчить про вплив на урожайність зовнішніх і внутрішніх чинників.

Для визначення змін валового збору соняшника на підприємстві за дослідний період, скористаємось методом абсолютних різниць, де:

$$\Delta BZ = Y_{23}S_{23} - Y_{21}S_{21} \quad (2.1)$$

$$\Delta BZ_s = (S_{23} - S_{21}) \times Y_{21} \quad (2.2)$$

$$\Delta BZ_y = (Y_{23} - Y_{21}) \times S_{23} \quad (2.3)$$

де: ΔBZ - абсолютна зміна валового збору соняшника, ц;

ΔBZ_s , ΔBZ_y - динаміка валового збору насіння соняшника за рахунок площі та урожайності насіння соняшника;

S_{23} , S_{21} - звітна (2023р.) та базисна (2021р.) зібрана площа соняшника;

Y_{23} , Y_{21} - звітна (2023р.) та базисна (2021р.) урожайність соняшника.

В таблиці 2.8. наведено вихідні дані. Отже, розрахуємо загальну абсолютну зміну валового збору насіння соняшника в ДП «ДГ ІМ М.І. КУТУЗОВА ІВПІМ НААН» за 2021 – 2023 рр.

$$\Delta BZ = 6151 - 7192,9 = -1041,9 \text{ ц};$$

за рахунок зміни:

- розміру зібраної площі:

$$\Delta BZ_s = (748 - 485) \times 14,83 = 3900,1 \text{ ц};$$

- урожайності:

$$\Delta BZ_y = (8,22 - 14,83) \times 748 = -4942,0 \text{ ц}.$$

Розрахунки змін валового збору, виконані методом абсолютних різниць, показали, що загальне зменшення валового збору насіння соняшника в 2023 році порівняно з 2021 роком становило 1041,9 ц. Основним чинником цього зменшення стало зменшення урожайності на 4942 ц. Водночас збільшення посівної площі на 263га спричинило збільшення валового збору на 3900,1 ц. Отже, вирішальним фактором зменшення валового збору стало зменшення урожайності соняшника у 2023 році.

Собівартість продукції – ключовий показник ефективності господарювання. Вона визначає вартість виробництва одиниці продукції й відображає організаційний рівень підприємства, ефективність технологічних процесів, а

також масштаби суспільних витрат. Зниження собівартості є важливим резервом для підвищення рентабельності виробництва.

Подальший аналіз зміни собівартості 1 ц насіння соняшника у ДП «ДГ ІМ М.І. КУТУЗОВА ІВПІМ НААН» за 2021–2023 роки дозволить оцінити ефективність використання ресурсів і вплив економічних факторів на виробництво.

Враховуючи зазначене, розглянемо як змінилась собівартість 1 ц насіння соняшника в ДП «ДГ ІМ М.І. КУТУЗОВА ІВПІМ НААН» за 2021 – 2023 рр. (табл. 2.9).

Таблиця 2.9

Динаміка собівартості 1 ц насіння соняшника в ДП «ДГ ІМ М.І. КУТУЗОВА ІВПІМ НААН»

Роки	Собівартість 1 ц, грн.
2021	1388,73
2022	2745,39
2023	2167,94
2023 р. у % до :	
2021	156,10
2022	78,96

Джерело: розраховано за даними звітності підприємства

З даних таблиці 2.9 видно, що максимальна собівартість 1 ц насіння соняшника спостерігається в розмірі 2745,39 грн/ц у 2022 році. Звісно це має пояснення в зв'язку з початком повномасштабного вторгнення збільшилися ціни на енергоресурси, мінеральні добрива та логістичної складової. В 2023 році спостерігаємо адаптацію підприємства до зонішніх факторів та невелике зменшення собівартості 1 ц насіння соняшника на 21,04% до 2167,94 грн/ц. Проте, порівнянно з 2021 роком собівартість залишається більшою на 56,%,

На основі даних таблиці 2.9 проведемо розрахунок і аналіз середньорічного абсолютного приросту, темпів зростання і приросту собівартості 1 ц насіння соняшника. Для цього використаємо відповідні формули.

Для визначення середньорічного абсолютного приросту застосуємо формулу:

$$\bar{A} = \frac{Z_n - Z_1}{n - 1} \quad (2.4)$$

де:

$\bar{A}$ – середньорічний абсолютний приріст собівартості 1 ц насіння соняшника;

Z_n та Z_1 – собівартість 1 ц насіння соняшника у звітному (2023) та базисному (2021) роках;

n – кількість років у періоді, що аналізується.

Підставляючи значення з таблиці 2.9 у формулу, отримуємо середньорічний приріст, який відображає тенденції зміни собівартості протягом досліджуваного періоду.

$$\bar{A} = (2167,94 - 1388,73) / (3 - 1) = 389,61 \text{ грн.}$$

Подальше обчислення темпів зростання та приросту дозволить оцінити динаміку собівартості в порівняльних показниках, що важливо для аналізу економічної ефективності господарської діяльності.

Результати розрахунків допоможуть зрозуміти причини змін собівартості, а також визначити можливості для оптимізації виробничих витрат у майбутньому.

Середньорічний темп зростання розрахуємо по формулі:

$$\bar{T}_{zp} = \sqrt[n-1]{\frac{Z_n}{Z_1}} \times 100\% \quad (2.5)$$

$$\bar{T}_{zp} = \sqrt[3-1]{\frac{2167,94}{1388,73}} \times 100\% = 1,249 \times 100\% = 124,9\%$$

Середньорічний темп приросту визначимо за формулою:

$$\bar{T}_{np} = \bar{T}_{zp} - 100\% \quad (2.6);$$

$$\overline{T}_{np} = 124,9 - 100 \% = 24,9 \%$$

Результати розрахунків демонструють, що у період 2021–2023 років собівартість 1 ц насіння соняшника в ДП «ДГ ім. М.І. Кутузова ІВПМ НААН» щороку зростала в середньому на 389,61 грн, що становить 24,9%.

Для глибшого розуміння чинників, які впливають на зростання собівартості виробництва 1 ц насіння соняшника в господарстві, необхідно провести аналіз її структури. Таке дослідження дозволить виявити ключові складові, що найбільше впливають на формування собівартості, і визначити напрями для її оптимізації (табл. 2.10).

Таблиця 2.10

**Структура виробничої собівартості 1 ц насіння соняшника
в ДП «ДГ ім. М.І. Кутузова ІВПМ НААН»**

Види витрат	2021р.		2022р.		2023р.		Відхилення 2023 р. від 2021 р. (+,-), грн.
	грн.	%	грн.	%	грн.	%	
Виробнича собівартість 1 ц – всього	1388,7 3	100,0	2745,3 8	100	2167,9 4	100	156,10
у тому числі: прямі матеріальні витрати	469,62	33,82	1379,9 6	50,26	468,86	21,62	99,83
з них: - насіння	47,68	3,43	599,64	21,84	180,13	8,30	В 3,7р.
- мінеральні добрива	113,02	8,13	246,60	8,98	88,92	4,10	78,67
- пальне та мастильні матеріали	187,68	13,51	349,40	12,72	103,07	4,75	54,91
- решта матеріальних витрат	121,23	8,72	184,30	6,71	96,73	4,46	79,79
прямі витрати на оплату праці	11,81	0,85	581,47	21,18	190,70	8,79	В 16р.
інші прямі витрати та загальновиробничі витрати - всього	907,28	65,33	783,95	28,55	1508,3 7	69,57	166,25
з них: - амортизація	5,70	0,41	57,10	2,08	14,63	0,67	В 2,5р.
- відрахування на соціальні заходи	2,64	0,19	136,02	4,95	41,94	1,93	В 15,8р.
- оплата послуг сторонніх організацій	186,15	13,40	404,95	14,75	341,73	15,76	183,57

- решта інших прямих та загальновиробничих витрат	712,78	51,32	185,86	6,77	1110,06	51,20	В 3,7р.
---	--------	-------	--------	------	---------	-------	---------

Джерело: розраховано за даними звітності підприємства

Дані таблиці 2.10 свідчать про те, що в ДП «ДГ ІМ М.І. КУТУЗОВА ІВПІМ НААН» за 2021-2023 рр. структура собівартості 1 ц зерна змінилася. Так у 2021р. та 2023 роках найбільшу питому вагу займали інші прямі витрати та загальновиробничі витрати, складаючи 65,33% та 69,57% відповідно. Причому в структурі цих витрат домінують решта прямих та загальновиробничих витрат, маючи 51,32% та 51,20% відповідно.

Що стосується прямих матеріальних витрат, то на виробництві насіння соняшника вони складають 33,82% у 2021 році та 21,6% у 2023 році. В структурі прямих матеріальних витрат 2021року найбільша частка належала витратам на паливе та мастильні матеріали, а саме– 13,51%, мінеральним добривам – 8,13% та решті матеріальних витрат – 8,72% то у 2023 році найбільша стаття витрат складає насіння (8,3%). Таким чином, прямі матеріальні витрати на 1ц насіння соняшника у 2023 році майже не змінилися, їх дольова вага зменшилася на 0,17% в структурі витрат.

Проте спостерігаємо значне збільшення витрат на оплату праці в 16 разів та відрахування на соціальні заходи – в 15,8 разів. Інші прямі витрати та загальновиробничі витрати – збільшилися за 2021-2023 роки на 66,25%, в тому числі: амортизація– в 2,5 рази, оплата послуг сторонніх організацій – на 83,57%, решта інших прямих та загальновиробничих витрат – в 3,7 рази. Взагалі ж по підприємству виробнича собівартість насіння соняшника збільшилася на 779,73 грн. на 1ц. Таким чином, в ДП «ДГ ІМ М.І. КУТУЗОВА ІВПІМ НААН» найбільшу частину витрат у структурі виробничої собівартості 1 ц насіння соняшника в 2023р. мають інші прямі та загальновиробничі витрати. Тобто, визначальними чинниками, що впливають на суму витрат, є фактори зовнішнього середовища.

Відомо, що рівень собівартості рослинницької продукції визначається двома комплексними факторами: витратами на 1 га зібраної площі сільськогосподарських культур та урожайністю культур.

У зв'язку з вищевикладеним, слід відмітити, що собівартість одиниці продукції рослинництва можна уявити як відношення простіших показників, що мають самостійне значення: собівартість – (Z) – відношення витрат на основну продукцію з розрахунку на 1 га зібраної площі (B) до урожайності (Y), тобто

$$Z = B / Y.$$

При цьому витрати на 1 га зібраної площі характеризують інтенсивність ведення галузі, а рівень урожайності – ступінь використання виробничих ресурсів і результати інтенсифікації.

Використавши індексний метод визначимо вплив витрат на 1 га зібраної площі та урожайності на зміну собівартості 1 ц насіння соняшника в ДП «ДГ ІМ М.І. КУТУЗОВА ІВПІМ НААН» за 2021-2023 рр. Розрахунки зробимо за наступними формулами:

- індивідуальний індекс собівартості 1 ц насіння соняшника

$$i_z = \frac{Z_1}{Z_0} \quad (2.7);$$

- вплив зміни витрат на 1 га зібраної площі на собівартість 1 ц насіння соняшника

$$i_{z(B)} = \frac{B_1}{Y_1} : \frac{B_0}{Y_1} = Z_1 : Z_{ym} \quad (2.8);$$

- вплив зміни урожайності на собівартість 1 ц насіння соняшника

$$i_{z(Y)} = \frac{B_0}{Y_1} : \frac{B_0}{Y_0} = Z_{ym} : Z_0 \quad (2.9)$$

де i_z – загальна відносна зміна собівартості 1 ц насіння соняшника;

Z_0 , Z_1 , Z_{ym} – собівартість 1 ц насіння соняшника відповідно в базисному (2021) і звітному (2023) роках та умовна;

$i_{z(B)}$, $i_{z(Y)}$ – відносна зміна собівартості 1 ц насіння соняшника за рахунок зміни витрат на 1 га зібраної площі та урожайності;

B_0, B_1 , - витрати на 1 га зібраної площі в базисному (2021) та звітному (2023) роках;

Y_0, Y_1 , - урожайність насіння соняшника в базисному (2021) та звітному (2023) роках.

В таблиці 2.11 наведено вихідні дані визначення впливу витрат на 1 га зібраної площі та урожайності на собівартість 1 ц насіння соняшника в ДП «ДГ ім М.І. КУТУЗОВА ІВПІМ НААН» за 2021 – 2023 рр.

Підставивши дані таблиці 2.11 у наведені вище формули, визначимо:

- індивідуальний індекс собівартості 1 ц насіння соняшника

$$i_z = 2167,94 : 1388,73 = 1,561 \text{ або } 156,1\%.$$

Отже, в 2023 р. порівняно з 2021 р. собівартість 1 ц насіння соняшника збільшилась на 56,1 %, або на 779,21 грн.

Таблиця 2.11

**Вплив факторів на зміну собівартості виробництва насіння соняшника
в ДП «ДГ ім. М.І. Кутузова ІВПІМ НААН»**

Показники	2021р.	2022р.	2023р.	2023 р. до 2021 р., %
Витрати на 1 га зібраної площі, грн. (B)	20595,88	8173,10	17827,54	86,55
Урожайність, ц з 1 га (Y)	14,83	2,97	8,22	55,42
Собівартість 1 ц, грн. (Z)	1388,73	2745,39	2167,94	156,11

Джерело: розраховано за даними звітності підприємства

Визначимо зміну собівартості 1 ц насіння соняшника за рахунок факторів:

- зміни витрат на 1 га зібраної площі насіння соняшника

$$i_{z(B)} = \frac{17827,54}{8,22} : \frac{20595,88}{8,22} = 2168,8 : 2505,58 = 86,55\% \text{ або } 86,5\%.$$

В результаті зменшення витрат на 1 га зібраної площі собівартість 1 ц насіння соняшника зменшилася на 13,5%, або на 336,57 грн. (2168,8- 2505,58).

- зміни урожайності насіння соняшника:

$$i_{z(y)} = \frac{20595,88}{8,22} : \frac{20595,88}{14,83} = \frac{2505,5}{8} : 1388,79 = 1,804 \text{ або } 180,4 \%$$

Внаслідок зменшення урожайності собівартість 1 ц насіння соняшника збільшилась на 80,4%, або на 1116,78 грн. (2505,58- 1388,79).

Таким чином, проведені розрахунки свідчать про те, що в 2023 р. порівняно з 2021 р. собівартість 1 ц насіння соняшника в ДП «ДГ ІМ М.І. КУТУЗОВА ІВПІМ НААН» збільшилася на 56,1 %, або на 779,21 грн.. В результаті зменшення витрат на 1 га зібраної площі собівартість 1 ц насіння соняшника зменшилася на 13,5%, або на 336,57 грн., а внаслідок зменшення урожайності – збільшилась на 80,4%, або на 1116,78 грн.

Проаналізуємо обсяги та ефективність виробництва насіння соняшника в ДП «ДГ ІМ М.І. КУТУЗОВА ІВПІМ НААН» за 2021 – 2023 рр. (табл. 2.11).

Таблиця 2.11

**Обсяги й економічна ефективність виробництва насіння соняшника
в ДП «ДГ ІМ М.І. КУТУЗОВА ІВПІМ НААН»**

Показники	2021р.	2022р.	2023р.	2023 р. до 2021 р., %	2023р. до 2021р., +,-
Валовий збір, ц	7192,9	1926,14	6151	85,51	-1041,9
Зібрана площа, га	485	647	748	154,22	263
Урожайність з 1 га, ц	14,83	2,97	8,22	55,42	-6,61
Собівартість виробленої продукції 1 ц, грн.	1388,73	2745,39	2167,94	156,11	779,21
Собівартість 1 ц реалізованої продукції, грн.	1 605,47	1258,99	1903,59	118,56	298,12
Ціна реалізації 1 ц, грн.	2403,48	2289,03	649,16	27,01	-1754,3
Прибуток, грн.: на 1 ц	798	1 030	-1 254	-157,19	-2052
Рівень рентабельності, %	49,70	81,81	-65,89	X	-115,59

Джерело: розраховано за даними звітності підприємства

Аналізуючи показники виробництва насіння соняшника в ДП «ДГ ІМ М.І. КУТУЗОВА ІВПІМ НААН» слід відмітити, що на протязі 2021-2023 рр. валовий збір насіння соняшника знизився на 14,49% (-1041,9 ц). Це зумовлено насамперед падінням урожайності, хоча й збільшення зібраних площ частково компенсувало

зниження виробничих показників. Розмір площ, зайнятих під соняшник, зріс на 54,22% (+263 га). Збільшення площі є позитивною тенденцією, яка сприяє підтримці загальних обсягів виробництва навіть за умов зниження урожайності. У 2023 році урожайність становила 8,22 ц/га, що на 6,61 ц/га (-44,58%) менше, ніж у 2021 році. Основною причиною є несприятливі умови вирощування та зниження ефективності агротехнологій.

Вагомими показниками економічної ефективності виробництва насіння соняшника є собівартість 1 ц реалізованого насіння соняшника, прибуток і рівень рентабельності.

Економічність виробництва або здатність виробничої системи економити ресурси показує собівартість продукції, що є частиною вартості товару, що характеризує рівень організації та ведення виробництва в господарстві, впливаючи безпосередньо на його рентабельність. В результаті собівартість виробництва 1 ц насіння зросла на 56,11% (+779,21 грн), що свідчить про збільшення витрат на виробництво. Собівартість 1 ц реалізованої продукції зросла на 18,56% (+298,12 грн). Ціна реалізації 1 ц продукції різко знизилася на 72,99% (-1754,3 грн), що суттєво вплинуло на фінансові результати підприємства. Прибуток на 1 ц продукції впав з 798 грн у 2021 році до -1254 грн у 2023 році, що свідчить про збитковість виробництва. Тому рівень рентабельності знизився з 49,7% у 2021 році до -65,89% у 2023 році, що вказує на значні втрати підприємства.

Зниження урожайності та різке падіння ціни реалізації стали ключовими чинниками, які призвели до збитковості виробництва насіння соняшника у 2023 році. Збільшення зібраних площ не змогло компенсувати втрати від зниження ефективності виробництва. Для покращення ситуації необхідно оптимізувати виробничі витрати, підвищити урожайність через ефективні агротехнології, а також переглянути стратегії реалізації продукції.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМКИ ПІДВИЩЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА НАСІННЯ СОНЯШНИКУ

3.1. Вектори зростання ефективності виробництва соняшнику

Світовий ринок соняшнику та соняшникової олії відіграє ключову роль у забезпеченні продовольчої безпеки на глобальному рівні, демонструючи стабільний розвиток і значущість у міжнародній економіці.

Попит і пропозиція на продукцію переробки соняшнику (олія, макуха, шрот) постійно зростають. За прогнозами, ця тенденція буде зберігатися у майбутньому завдяки збільшенню чисельності населення та зростанню вимог до продовольчої безпеки.

Україна залишається лідером на світовому ринку, забезпечуючи значні обсяги експорту насіння соняшнику та продуктів його переробки до країн-імпортерів.

Вирощування соняшнику в Україні здійснюється в умовах впливу численних зовнішніх і внутрішніх факторів, серед яких природно-кліматичні зміни, економічні коливання, політична нестабільність, екологічні виклики та соціальні умови.

Попри існуючі ризики, українські аграрії мають значні конкурентні переваги, які дозволяють їм утримувати першість на міжнародному ринку. Це досягається завдяки використанню інноваційних технологій, адаптації до ринкових умов і високій якості продукції.

ДП «ДГ ІМ М.І. КУТУЗОВА ІВПІМ НААН» є типовим господарством, яке стикається останні роки з усіма перелікованими ризиками, проте залишається одним з виробників насіння соняшника і забезпечує продовольчу безпеку країни в цьому напрямку. Проте, ситуація з виробництвом насіння соняшника в господарстві є не однозначною і вже в 2023 році ми спостегігаємо збитковість цієї галузі. Тому нами розроблені пропозиції щодо покращення економічної ефективності виробництва цієї культури.

По-перше пропонуємо звернути увагу на дотримання сівозмін. Підприємство може оптимізувати структуру посівних площ та уникати виснаження ґрунтів, застосовуючи сівозміну та сучасні агротехнічні методи. В господарстві є посівні ґрунти під однолітніми та багатолітніми травами, які використовуються на корм скоту та для заготівлі сіна на продаж. Можна запропонувати частину таких земель відводити під сидеральні пари. Сидеральні пари (сидерати) — це сільськогосподарські культури, які вирощують для збагачення ґрунту органічними речовинами, азотом і поліпшення його структури. Вони є важливим елементом сучасного сталого землеробства, спрямованого на збереження родючості ґрунтів і зниження негативного впливу інтенсивного використання хімічних добрив [9].

Основні переваги сидеральних парів:

- поліпшення структури ґрунту (сидерати розпушують ґрунт за рахунок кореневих систем, покращують його аерацію та здатність утримувати вологу);
- збагачення органікою та азотом (завдяки розкладанню зеленої маси сидератів ґрунт отримує органічні добрива (бобові культури, такі як люпин або конюшина, фіксують атмосферний азот));
- захист від ерозії (сидерати захищають ґрунт від вітрової та водної ерозії, особливо в періоди міжсезоння);
- зниження витрат на добрива (використання сидератів дозволяє скоротити потребу в мінеральних добривах);
- боротьба з бур'янами та хворобами (сидеральні культури пригнічують ріст бур'янів і зменшують ризик розвитку шкідників та хвороб завдяки фітосанітарному ефекту).

Включення сидеральних культур у сівозміну забезпечує природне відновлення ґрунту. Сидерати висівають між основними культурами, щоб запобігти деградації ґрунту в міжсезонний період. У системах органічного землеробства сидерати відіграють важливу роль, замінюючи мінеральні добрива.

Обирати сидеральні культури потрібно з урахуванням типу ґрунту, кліматичних умов і попередніх культур. Використання сидеральних парів є

економічно вигідним, екологічно безпечним і стратегічно важливим для сталого сільського господарства. Це рішення не лише покращує родючість ґрунту, а й забезпечує тривалу його продуктивність, особливо за умов низької врожайності в господарстві і акценту на виробництві насіння соняшнику, який виснажує ґрунт.

По-друге: у сучасних умовах нестабільного клімату виробництво соняшника стає більш ризикованим, тому пропонуємо підприємству впровадження технологічних інновацій. З точки зору обрання технології вирощування соняшника, пропонуємо ДП «ДГ ІМ М.І. КУТУЗОВА ІВПІМ НААН» технологію A.I.R.TM. Технологія A.I.R.TM є інноваційним підходом до захисту посівів соняшника, що об'єднує напрацювання попередніх років із сучасними методами контролю бур'янів. Вона відповідає принципам сталого розвитку та сприяє ефективнішому використанню ресурсів. Основна перевага технології A.I.R.TM — її універсальність, яка дозволяє застосовувати широкий спектр гербіцидів, що офіційно дозволені для цієї культури. Це забезпечує надійний контроль бур'янів і вовчка, що є важливою агрономічною проблемою.

Технологія A.I.R.TM відзначається своєю інноваційністю завдяки забезпеченню толерантності соняшника до гербіцидів на основі імазамоксу/імазапіру та трибенурон-метилу (лише рекомендовані гербіциди для гібридів A.I.R.TM). Ці речовини є одними з найефективніших у боротьбі з бур'янами.

До основних переваг технології A.I.R.TM вносять:

1. Можливість використання різних гербіцидів залежно від умов вирощування.
2. Покращений захист у порівнянні з традиційними методами для класичних сортів соняшника.
3. Підтримка сталого сільського господарства, збереження біорозмаїття та мінімізація впливу на довкілля.
4. Підвищення продуктивності посівів завдяки зниженню втрат через бур'яни, що є актуальним для підприємства.

Таким чином, A.I.R.TM не лише допомагає ефективніше управляти вирощуванням соняшника, але й сприяє збереженню природних ресурсів і довкілля, що має вирішальне значення в умовах сучасного землеробства.

По-третє: пропонуємо використання стійких сортів. Науковці відмічають, що: «Українським аграріям варто звернути особливу увагу на вирощування високоолеїнових (ВО) гібридів соняшнику, які мають високий вміст олеїнової кислоти (не менше 82%). Україна посідає друге місце у світі за обсягами вирощування ВО соняшника після Франції. Підприємства, такі як ТОВ «Кернел», отримують додаткову премію від 200 до 700 грн за тону ВО насіння, причому розмір премії залежить від якості, обсягів партії, а також коливається залежно від попиту і пропозиції на ринку. Зростання попиту на ВО насіння прогнозується до кінця 2024 року, що створює додаткові можливості для українських виробників.

Незважаючи на залежність виплат премій від багатьох факторів, вирощування ВО соняшника є вигідним напрямом, оскільки попит на цей продукт стабільно високий. Крім того, ВО соняшник має значну експортну привабливість, що дозволяє розширювати ринки збуту» [60, с.141].

Так, ДП «ДГ ІМ М.І. КУТУЗОВА ІВПІМ НААН» пропонуємо використати високоолеїновий гібрид соняшнику українського виробника від Віктора Бурлова, який з'явився лише рік тому на ринку, стійкий до імі-гербіцидів та 7 раси вовчка соняшникового [50].

По-четверте: в напрямку організаційно-економічних факторів підвищення ефективності виробництва – необхідно підприємству переглянути структуру витрат на виробництво насіння соняшника.

Як вже зазначалось раніше, підприємство має високу виробничу собівартість 1 ц насіння соняшника протягом всього дослідного періоду. Крім того деякі статті витрат мають необґрунтовані розміри. Так інші прямі витрати та загальновиробничі витрати станом на 2023 рік в господарстві займають майже 70%, що є не припустимо.

Для удосконалення структури та політики витрат на виробництво насіння соняшника на підприємстві можна застосувати такі кроки:

1. Оптимізація витрат на вирощування:

- раціоналізація використання добрив і ЗЗР: застосування точного землеробства для визначення оптимальної кількості добрив і засобів захисту рослин;
- зменшення витрат на технічне обслуговування: використання сучасного машинно-тракторного парку з низькими витратами на ремонт і паливо.
- мінімізація втрат урожаю: впровадження сучасних збиральних технологій для зниження втрат під час збору насіння.

2. Ефективність управління ресурсами. Удосконалення систем зрошення з впровадженням крапельного поливу для зниження витрат води.

3. Використання кооперативних схем для закупівлі матеріалів і обладнання, що дозволить отримувати знижки. Місцеве виробництво посівного матеріалу для зменшення логістичних витрат.

4. Інновації та технологічні рішення. Запровадження цифрових платформ для моніторингу витрат та аналізу ефективності окремих ділянок. Використання дронів для контролю за станом посівів, що зменшує витрати на обстеження полів.

5. Підвищення рентабельності. Розробка стратегій диверсифікації продуктів (виробництво олії, макухи) для підвищення доходів. Участь у програмах державної підтримки та залучення грантових коштів для модернізації.

6. Екологічні аспекти. Використання органічних добрив для збереження екології та зменшення витрат на хімічні препарати. Виробництво за стандартами органічного землеробства, що забезпечує премії на міжнародних ринках.

Реалізація цих заходів сприятиме не лише зниженню витрат, але й підвищенню якості насіння, рентабельності виробництва та стійкості до зовнішніх викликів.

Також потрібно враховувати ринкові умови. Коливання цін на насіння соняшника та добрива потребують оперативного реагування. Планування дозволяє враховувати динаміку ринку та забезпечувати стабільний прибуток.

3.2. Перспективний план розвитку виробництва насіння соняшника на підприємстві

Розробка плану розвитку виробництва насіння соняшника на підприємстві є важливим стратегічним кроком, що має безпосередній вплив на ефективність його діяльності. План дозволяє раціонально розподілити матеріальні, фінансові та трудові ресурси, зменшити надмірні витрати та підвищити продуктивність.

Врахування сучасних технологій, аналіз кліматичних умов та використання ефективних агротехнічних прийомів сприяє збільшенню урожайності насіння соняшника. Планування дає змогу оцінити ризики, пов'язані з ринковими коливаннями, змінами погодних умов, цінами на ресурси, та передбачити шляхи їх мінімізації.

Завдяки плану підприємство може впроваджувати інновації, адаптуватися до ринкових змін і залишатися конкурентоспроможним на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Наявність чітко сформульованого плану розвитку робить підприємство більш привабливим для інвесторів, які готові вкладати кошти в перспективні та прогнозовані проекти. Планування виробництва допомагає підприємству забезпечити необхідну якість і обсяги продукції, що сприяє збільшенню експорту та доходів.

Під час планування посівних площ сільськогосподарських культур було враховано низку важливих факторів, серед яких: потреба у визначених видах продукції рослинництва, рівень конкурентоспроможності та економічної ефективності кожної культури, обмеження у використанні сівозмін з урахуванням оптимальних попередників, а також забезпеченість підприємства земельними, трудовими, фінансовими та матеріальними ресурсами.

Для обґрунтування структури посівів зернових культур на об'єкті дослідження були використані сівозмінні схеми, що склалися у господарстві. З урахуванням вимог агротехнічних норм сівозмінного землеробства, планові площі посівів зернових культур були визначені у відповідному співвідношенні (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

**Склад і структура посівів в ДП «ДГ ІМ М.І. КУТУЗОВА ІВПІМ НААН»
в перспективі на 2026 рік, га**

Види продукції	В середньому за 2021 - 2023роки		Проект на 2026 рік		2026р до середньорічного (2021-2023рр.)	
	га	%	га	%	(+,-)	%
Зернові та зернобобові - всього:	2119	61,41	2195	59,97	76	-1,45
В т.ч. пшениця озима	899	26,05	920	25,13	21	-0,91
Ячмінь	637	18,47	800	21,85	163	3,38
Кукурудза	72	2,08	50	1,36	-22	-0,72
Овес	52	1,49	75	2,05	23	0,55
Просо	199	5,76	200	5,46	1	-0,30
Горох	109	3,16	150	4,09	41	0,92
Гірчиця	219	6,33	250	6,83	31	0,49
Насіння соняшника	626	18,16	750	20,49	124	2,33
Коріандр	21	0,62	65	1,77	44	1,14
Культури кормові	462	13,40	400	10,92	-62	-2,47
Всього ріллі	3450	100	3660	100	210	0

Джерело: розраховано автором

Згідно планування посівних площ за сівозмінами, загальна земельна площа за планом складає 3660 га, так як станом на 2023 рік господарство має в розпорядженні саме таку кількість земель. Відповідно до плану площа під зерновими та зернобобовими буде зменшена на 1,45%. Планується дещо збільшити площу під ячменем (3,38%), овсом (0,55%), горохом (0,92%). Крім того планується збільшити площу під соняшником (2,33%), гірчицею (0,49%), коріандром (1,44%). В той же час зменшення площ планується під кукурудзою, в зв'язку з низкою врожайністю та невідповідними кліматичними умовами щодо вирощування цієї культури (на 0,72%); проса (на 0,30%) та культурами кормовими (на 2,47%).

Перспективне планування обсягів виробництва продукції рослинництва є відображенням річної виробничої програми підприємства. Основою цього процесу є розроблення оптимальної структури посівних площ та встановлення планових показників урожайності сільськогосподарських культур.

Прогнозування урожайності зернових культур базується на аналізі досягнутого рівня за попередні роки (зокрема, середнього за період 2021–2023 років), виявленні амплітуди коливань та співвідношення між максимальною і мінімальною урожайністю для кожної культури. Враховується також урожайність звітнього року (2023) та обґрунтований приріст урожайності з урахуванням специфіки ґрунтово-кліматичних умов господарства.

Планові розрахунки урожайності основних культур в ДП «ДГ ІМ М.І. КУТУЗОВА ІВПІМ НААН» на перспективу (2026 р.) представлено в таблиці 3.2.

Таблиця 3.2

**Розрахунок планової урожайності зернових культур
в ДП «ДГ ІМ М.І. КУТУЗОВА ІВПІМ НААН» на перспективу (2026р.)**

Сільськогосподарські культури	Фактична урожайність за 2023р., ц/га	В середньому за 2021–2023 рр. з 1 га, ц	Приріст урожайності за рахунок факторів, ц/га			Проект на 2026 р. з 1 га, ц
			Використання добрив	Поліпшення насінництва	Використання засобів захисту рослин	
Зернові та зернобобові - всього:	14,38	13,57	6,5	8,83	3,1	32
В т.ч. пшениця озима	22,68	17,13	5,2	9,3	1,37	33
Ячмінь	14,75	13,86	9,38	7,86	2,9	34
Кукурудза	12,33	4,11	7,2	11	2,69	25
Овес	14,80	4,93	5,8	6,5	1,77	19
Просо	5,15	1,71	4,7	5,1	0,49	12
Горох	18,25	11,53	3,27	4,4	2,8	22,0
Гірчиця	4,37	1,93	2,67	2,9	0,8	8,3
Насіння соняшника	8,22	8,67	3,63	3,2	2,5	18
Коріандр	4,27	1,42	2,44	4,2	1,94	10

Джерело: розраховано автором

Показники планування свідчать про те, що урожайність озимої пшениці на перспективу становитиме 33,0 ц/га, озимого ячменю – 34,0 ц/га, кукурудзи на зерно – 25,0 ц/га, гороху – 22,0 ц/га. Урожайність зернових і зернобобових в цілому по групі культур в середньому складе 32,0 ц/га. Щодо насіння соняшника,

то планується отримувати не менше 18 ц/га. І це не найвищі показники врожайності по регіону.

Плановий валовий збір по культурам будемо розраховувати виходячи з запланованої врожайності та розміру посівних площ. Обсяг виробництва в ДП «ДГ ІМ М.І. КУТУЗОВА ІВПІМ НААН» на перспективу представлені в таблиці 3.3.

Таблиця 3.3

**Валовий збір культур в ДП «ДГ ІМ М.І. КУТУЗОВА ІВПІМ НААН»
на перспективу (2026р.)**

Види продукції	Площа, га	Урожайність, ц / га	Валовий збір основної продукції, ц		Вартість валової продукції в постійних цінах 2021р, тис. грн.	
			у початково-оприбуткованій вазі	у вазі після доробки	1 ц, грн.	всього, тис. грн.
Зернові та зернобобові - всього:	2195	32	70240	69437	X	67066,64
В т.ч. пшениця озима	920	33	30360	30360	637,73	19361,48
Ячмінь	800	34	27200	26566	569,07	15117,91
Кукурудза	50	25	1250	1250	613,91	767,39
Овес	75	19	1425	1407	503,45	708,35
Просо	200	12	2400	2364	654,54	1547,33
Горох	150	22,0	3300	3189	610,40	1946,57
Гірчиця	250	8,3	2075	2075	1905,41	3953,73
Насіння соняшника	750	18	13500	13500	1667,07	22505,45
Коріандр	65	10	650	650	1782,15	1158,39

Джерело: розраховано автором

Валовий обсяг виробництва плановий в цілому за проектом на 2026 рік насіння соняшника становитиме у початковій вазі – 13500 ц. Також згідно плану виробництво озимої пшениці у вазі після доробки становитиме – 30306 ц, ячменю 26566 ц, кукурудзи на зерно – 1250 ц, овсу – 1407, гороху – 3189 ц, вівсу – 1407 ц, гірчиці – 2075 ц та коріандру - 650ц.

Одним із ключових показників результативності діяльності аграрних підприємств є вартість валової продукції, яка обчислюється за постійними цінами 2021 року. Згідно з попередніми розрахунками, прогнозована загальна вартість валової продукції зернових культур у господарстві на перспективу складає 67066,64 тис грн.

Під час розробки проекту розвитку підприємства на майбутнє враховуються такі аспекти: виробничі витрати, ціни реалізації продукції, рівень її собівартості, обсяги грошової виручки та прибутку. Для розрахунку грошових доходів необхідно спрогнозувати обсяги реалізації товарної продукції. План реалізації зернових культур у ДП «ДГ ІМ М.І. КУТУЗОВА ІВПІМ НААН» на перспективу представлено в таблиці 3.4.

Таблиця 3.4.

**План реалізації зерна в ДП «ДГ ІМ М.І. КУТУЗОВА ІВПІМ НААН»
на перспективу (2026 р.)**

Види продукції	Обсяги виробництва, ц	Рівень товарності, %	Обсяги реалізації, ц
Зернові та зернобобові - всього:	69437	83	57632,71
В т.ч. пшениця озима	30360	96	29145,6
Ячмінь	26566	77	20455,82
Кукурудза	1250	94	1175
Овес	1407	65	914,55
Просо	2364	89	2103,96
Горох	3189	67	2136,63
Гірчиця	2075	98	2033,5
Насіння соняшника	13500	96	12960
Коріандр	650	94	611

Джерело: розраховано автором

Рівень товарності основних видів продукції визначено з урахуванням фактичних показників за період дослідження, обсягу орендної плати, яка передбачається до видачі продукцією, а також необхідності поповнення страхового (резервного) фонду підприємства.

З урахуванням запланованих обсягів виробництва і реалізації продукції, на підприємстві визначається розмір виробничих та супутніх витрат. Економічною

основою для розрахунку собівартості сільськогосподарської продукції виступають технологічні карти і нормативи витрат матеріально-технічних ресурсів. Планові посівні площі та відповідні нормативи витрат на 1 га посіву кожної культури дозволяють визначити як загальну виробничу собівартість продукції, так і собівартість 1 центнера. Розрахунки з виробництва зернових культур наведені у таблиці 3.5.

Таблиця 3.5

**Проект витрат на виробництво продукції в
ДП «ДГ ІМ М.І. КУТУЗОВА ІВПІМ НААН» (2026 р.)**

Види продукції	Норматив прямих витрат, грн., га	Площа, га	Загальна сума прямих витрат, тис. грн.	Витрати на організацію і управління, тис. грн.	Всього виробничих витрат, тис. грн.	Собівартість 1 ц., грн
Зернові та зернобобові - всього:	X	2195	21752,50	1768,00	23520,50	689,71
В т.ч. пшениця озима	10 500	920	9660,00	868,00	10528,00	361,22
Ячмінь	9 800	800	7840,00	673,00	8513,00	416,16
Кукурудза	12 000	50	600,00	20,00	620,00	527,65
Овес	8 900	75	667,50	161,00	828,50	905,91
Просо	7 800	200	1560,00	19,00	1579,00	750,48
Горох	9 500	150	1425,00	27,00	1452,00	679,57
Гірчиця	6 700	250	1675,00	11,00	1686,00	829,11
Насіння соняшника	13 500	750	10125,00	39,00	10164,00	784,25
Коріандр	10 200	65	663,00	12,00	675,00	1104,74
Всього	X	3260	34215,50	1830,00	36045,50	X

Джерело: розраховано автором

Планові показники показали, що виробничі витрати на виробництво зернових культур у ДП «ДГ ІМ М.І. КУТУЗОВА ІВПІМ НААН» на 2026 рік становитимуть 36045,50 тис. грн. Після розрахунку собівартості продукції план розвитку підприємства передбачає оцінку основних фінансових результатів від

Таблиця 3.6

Фінансові результати від реалізації зерна ДП «ДГ ІМ М.І. КУТУЗОВА ІВПІМ НААН» на перспективу, 2026 р.

Види продукції	Обсяг виробництва, ц	Обсяг реалізації, ц	Ціна реалізації 1 ц, грн.	Виробнича собівартість 1 ц, грн.	Чистий дохід від реалізації, тис. грн.	Виробнича собівартість продукції, тис. грн.	Витрати на реалізацію продукції, тис. грн.	Собівартість реалізованої продукції, тис. грн.	Валовий прибуток від реалізації, тис. грн.	Рівень рентабельності, %
Пшениця озима	30360	29145,6	600,00	361,22	17487,36	10 528	400	10 928	6 559	60,02
Ячмінь	26566	20455,82	580,00	416,16	11864,37	8 513	376	8 889	2 975	33,47
Кукурудза	1250	1175	500,00	527,65	587,5	620	47	667	-80	-11,91
Овес	1407	914,55	1900,00	905,91	1737,64	828, 5	64	893	845	94,69
Просо	2364	2103,96	2200,0	750,48	4628,71	1 579	239	1 818	2 811	154,60
Горох	3189	2136,63	1350,00	679,57	2884,45	1 452	120	1 572	1 312	83,48
Гірчиця	2075	2033,5	7500	829,11	15251,25	1 686	323	2 009	13 242	659,14
Насіння соняшника	13500	12960	2200,0	784,25	28512	10 164	1084	11 248	17 264	153,48
Коріандр	650	611	6200	1104,74	3788,2	675	77	752	3 036	403,75
Разом	х	х	х	х	86741,49	35217	2730	37 947	48 794	128,58

Джерело: розраховано автором

реалізації товарної продукції, таких як рівень цін, обсяг грошового доходу, валовий прибуток та рентабельність.

Запланована виробнича програма розвитку господарства спрямована на забезпечення ефективного виробництва основних видів товарної продукції. Встановлення прозорих і надійних каналів збуту продукції (переробні підприємства, ринок, комерційні структури) сприятиме зростанню обсягів виручки, прибутку та підвищенню рівня рентабельності.

Економічні показники планувалися на основі середніх нормативів та розрахунків витрат на 1 га посіву для кожної культури. Ціни реалізації визначалися з урахуванням цінового моніторингу Міністерства аграрної політики України, середньореалізаційних цін на продукцію рослинництва за 2026 рік, а також врахуванням інфляційних та валютних ризиків.

Результати аналізу таблиці 3.6 свідчать, що реалізація запланованих заходів програми розвитку виробництва забезпечить значні позитивні зміни. Зокрема, очікується, що грошовий дохід від реалізації продукції рослинництва складе 86 741,49 тис. грн., собівартість реалізованої продукції – 37 947 тис. грн., а валовий прибуток досягне 48 794 тис. грн. Це забезпечить рівень рентабельності виробництва на рівні 128,58%.

Позитивна фінансова динаміка, зокрема отриманий прибуток, створює основу для розширеного відтворення, дозволяючи підприємству оновлювати матеріально-технічну базу та вдосконалювати виробничі процеси. У цьому контексті економічний ефект від реалізації програми розвитку, зокрема виробництва насіння соняшника в ДП «ДГ ІМ М.І. КУТУЗОВА ІВПІМ НААН», є вагомим чинником підвищення конкурентоспроможності господарства. Детальний аналіз таких результатів представлено в таблиці 3.7.

З огляду на впровадження запланованих заходів, оптимізацію використання ресурсів, контроль за витратами та реалізацію ефективної цінової політики, підприємство має всі можливості для підвищення виробничої й економічної ефективності виробництва насіння соняшника.

Таблиця 3.7.

**Прогнозна оцінка економічної ефективності виробництва соняшника в
ДП «ДГ ІМ М.І. КУТУЗОВА ІВПІМ НААН»
на перспективу (2026р.)**

Показники	В середньому за 2021-2023 рр.	Фактично за 2023р.	Проект на 2026р.	Проект до середнього за 2021- 2023 рр.	
				+, -	%
Площа під насінням соняшника, га	627	748	750	123	119,61
Урожайність, ц/га	8,67	8,22	18	9,33	в 2р.
Валовий збір, ц	5090	6151	13500	8410	в 2,6р.
Реалізовано продукції, ц	4867	5740	12960	8093	в 2,6р.
Рівень товарності, %	95,6	93,3	96,0	0,38	100,4
Виробничі витрати на 1 га, грн.	18207	17820	14116,5	- 4090,5	77,5
Виробнича собівартість 1 ц, грн.	2100,0	2167,9	784,25	- 1315,7 5	37,35
Середня ціна реалізації 1 ц, грн.	1704,2	649,2	2200	495,8	129,09
Собівартість реалізованої продукції, тис. грн.	5315,3	6828,0	11 248	5932,7	в 2р.
Чистий дохід від реалізації, тис. грн.	8563,3	3993	28512	19948, 7	в 3р
Валовий прибуток(+), збиток (-) від реалізації всього, тис. грн.	3248	-2835	17275	14027	в 5,3р.
Валовий прибуток(+), збиток (-) на 1 ц продукції, грн.	638,1	-460,9	1278,8	670,7	в 2р.
Валовий прибуток(+), збиток (-) на 1 га, грн.	5180,2	-3790,1	23018,6	17838, 5	в 4,4р.
Рівень рентабельності(+), збитковості (-) виробництва насіння соняшника, %	61,10	-41,52	153,48	92,37	X
Рівень рентабельності(+), збитковості (-) продажу насіння соняшника, %	37,92	-70,99	60,54	22,62	X

Джерело: розраховано автором

Зокрема, за прогнозом на 2026 рік, при підвищенні середньої урожайності насіння соняшника вдвічі порівняно з середніми показниками досліджуваного періоду та збільшенні посівних площ, валовий збір може зрости до 13 500 центнерів, що відповідає зростанню в 2,6 раза.

Очікуваний чистий дохід від реалізації продукції складе 28 512 тис. грн. Плановий валовий прибуток становитиме 17 275 тис. грн, або 23 018,6 грн на 1 га посівів і 1 278,8 грн на кожен центнер реалізованої продукції. Прогнозується, що рівень рентабельності виробництва досягне 153,48%, а рентабельність продажу – 60,54%. Це значно перевищує показники, зафіксовані в попередні роки.

Такий результат свідчить про ефективність запропонованих заходів і надає підприємству можливості для подальшого розвитку.

План сприяє забезпеченню стабільності виробництва в довгостроковій перспективі, зберігаючи екологічну рівновагу та забезпечуючи високу ефективність роботи підприємства.

3.3 Економічне обґрунтування підвищення ефективності виробництва насіння соняшнику на підприємстві

Критичний матеріально-технічний і фінансовий стан більшості сільськогосподарських товаровиробників обумовив зниження врожайності соняшника, збільшення частки цієї культури в структурі посівних площ і порушення науково-обґрунтованого чергування культур, виснаження ґрунту.

Таким чином, зростання виробництва насіння соняшника передбачається на основі збільшення врожайності за умови впровадження прогресивних технологій вирощування цієї культури, використання високоолеїнові (ВО) гібриди соняшнику з потенційно можливим рівнем олеїнової кислоти (не менше 82 %) та застосування науково-обґрунтованих сівозмін.

Розглянемо факторний аналіз валового збору насіння соняшника на перспективу в таблиці 3.8.

Згідно з даними таблиці 3.8, середній валовий збір насіння соняшника за період 2021–2023 років склав 5090 ц. Проект на 2026 рік забезпечує збір у розмірі 13500 ц. Для визначення факторів, які впливають на валовий збір, важливо врахувати взаємозв'язок між площею посіву та врожайністю.

Таблиця 3.8

Факторний аналіз валового збору насіння соняшника в ДП «ДГ ІМ М.І. КУТУЗОВА ІВПМ НААН» на перспективу (2017р.)

Показники	В середньому за 2021 - 2023роки	Проект на 2026р.	Проект 2026р. до середнього значення (2021 - 2023р.), +,-
Площа посіву, га	627	750	123
Урожайність, ц з 1 га	8,67	18	9,33
Валовий збір, ц	5090	13500	8410
Зміна валового збору за рахунок:			1412,5
а) площі посіву, ц	X	X	
б) урожайності, ц	X	X	6997,5

Джерело: розраховано автором

Функціональний зв'язок між цими показниками можна представити у вигляді мультиплікативної моделі:

$$\text{Валовий збір (ц)} = \text{Площа посіву (га)} \times \text{Урожайність (ц/га)} \quad (3.1)$$

Для аналізу впливу кожного з факторів на результативний показник використовуємо метод ланцюгових підстановок. Цей підхід дозволяє оцінити вплив кожного фактору окремо, що сприяє більш глибокому розумінню резервів підвищення продуктивності. В даному випадку, на збільшення валового збору вплинули позитивно обидва фактори. Так, збільшення посівної площі під насінням соняшника на 123 га зумовило збільшення валового збору на 1412,5 ц. Найбільший вплив на валовий збір насіння соняшника здійснило збільшення врожайності в господарстві на 9,33 ц/га, що обумовило збільшення валового збору на 6997,5ц.

$$BZ_0 = S_{21-23} * Y_{21-23} = 627 * 8,67 = 5090 \text{ ц.}$$

$$BZ_1 = S_{\text{проект}} * Y_{21-23} = 750 * 8,67 = 6502,5 \text{ ц.}$$

$$BZ_2 = S_{\text{проект}} * Y_{\text{проект}} = 750 * 18 = 13500 \text{ ц.}$$

Загальне відхилення валового збору насіння соняшника складає:

$$BZ_{\text{проект}} - BZ_{21-23} = 13500 - 5090 = 8410 \text{ тис. грн.}$$

У тому числі за рахунок:

$$\text{а) зміни площі } BZ_1 - BZ_0 = 6502,5 - 5090 = 1412,5 \text{ ц.}$$

б) зміни врожайності $V3_2 - V3_1 = 13500 - 6502,5 = 6997,5\text{ц}$.

Зниження собівартості є стратегічним завданням для підприємства. Доцільно шукати шляхи оптимізації витрат через впровадження сучасних технологій, ефективне використання ресурсів та підвищення врожайності. Аналіз причин невиконання плану допоможе виявити резерви та реалізувати їх для підвищення економічної ефективності.

Важливий вплив на ефективність виробництва продукції рослинництва, а саме насіння соняшника відіграє собівартість даної продукції. Тому, в таблиці 3.9 розглянемо факторний аналіз собівартості 1 ц насіння соняшника в ДП «ДГ ІМ М.І. КУТУЗОВА ІВПІМ НААН».

Таблиця 3.9

Факторний аналіз виробничої собівартості 1 ц насіння соняшника на перспективу в ДП «ДГ ІМ М.І. КУТУЗОВА ІВПІМ НААН»

Показники	В середньому за 2021 - 2023роки	Проект на 2026р.	Проект 2026р. до середньорічного (2021-2023рр.) (+,-)
Витрати на 1 га, грн.	18207	14116,5	-4090,5
Урожайність, ц з 1 га	8,67	18	9,33
Собівартість 1 ц, грн.	2100,0	784,25	-1315,75
Зміна собівартості за рахунок:			-1088,5
а) урожайності, грн.	X	X	
б) поточних витрат, грн.	X	X	-227,25

Джерело: розраховано автором

Щоб визначити вплив факторів на собівартість 1 ц продукції, використаємо модель залежності:

$$C_o = \frac{ПВ}{У}, \quad (3.2)$$

де: C_o — собівартість 1 ц реалізованої продукції, грн/ц;

ПВ — поточні витрати, грн;

У — урожайність, ц/га.

Розрахунки методом ланцюгових підстановок:

Підстановка $_0 = \text{ПВ}_{21-23} / \text{У}_{21-23} = 18207 / 8,67 = 2100,0$ грн.

Підстановка $_1 = \text{ПВ}_{21-23} / \text{У}_{\text{проект}} = 18207 / 18,0 = 1011,5$ грн.

Підстановка $_2 = \text{ПВ}_{\text{проект}} / \text{У}_{\text{проект}} = 14116,5 / 18,0 = 784,25$ грн.

Відхилення у собівартості за рахунок:

а) урожайності $_1 - _0 = 1011,5 - 2100,0 = -1088,5$ грн.

б) поточних витрат $_2 - _1 = 784,25 - 1011,5 = -227,25$ грн.

Загальне зниження собівартості становить 1315,75 грн/ц, що відображає вплив двох факторів.

1. Позитивний вплив мають обидва фактори. Підвищення врожайності вплинуло на зменшення собівартості на 1088,5 грн/ц. Висока урожайність сприяє суттєвому зниженню витрат на виробництво кожного центнера продукції.

2. Ефективне управління витратами сприяло додатковому зменшенню собівартості на 227,25 грн/ц.

Отже, урожайність є ключовим фактором, який впливає на зменшення собівартості, забезпечуючи більшу економічну ефективність виробництва. Оптимізація витрат на 1 га також позитивно впливає на собівартість, хоча цей ефект менш значний у порівнянні зі збільшенням урожайності. Досягнення таких результатів можливе завдяки впровадженню сучасних технологій, використанню високопродуктивних гібридів, а також раціональному підходу до управління витратами.

Наступним кроком, розглянемо факторний аналіз валового прибутку виробництва насіння соняшника на перспективу (таблиця 3.10).

Таблиця 3.10

**Факторний аналіз валового прибутку насіння соняшника в ДП «ДГ ІМ
М.І. КУТУЗОВА ІВПІМ НААН» на перспективу**

Показники	В середньому за 2021 - 2023 роки	Проект на 2026р.	Проект до середнього за 2021-2023 рр.	
			(+,-)	%
1	2	3	4	5
Обсяг реалізації продукції, ц	4867	12960	8093	в 2,6р.
Середньореалізаційна ціна 1 ц насіння соняшника, грн.	1704,2	2200	495,8	129,09
Собівартість реалізації 1 ц насіння соняшника, грн.	1036,84	867,90	-168,94	83,70
Валовий прибуток, тис.грн.	3248	17275	14027	в 5,3р.
Відхилення валового прибутку за рахунок:				
а) обсягу реалізації, тис.грн.	X	X	5400,94	X
б) середньореалізаційної ціни, тис.грн.	X	X	6436,60	X
в) середньої собівартості 1 ц продукції, тис.грн.	X	X	2189,46	X

Джерело: розраховано автором

Щоб оцінити, як саме фактори впливають на валовий прибуток, можна використати функціональну залежність:

$$ВП = O \times (Ц - C), \quad (3.3)$$

де: ВП — валовий прибуток;

O - обсяг реалізації;

Ц — ціна реалізації одиниці продукції;

C — собівартість, грн.;

Для аналізу впливу окремих факторів на зміну валового прибутку застосуємо метод ланцюгових підстановок, що дозволяє послідовно оцінити зміну результативного показника під впливом кожного окремого фактора.

$$ВП_0 = O_{21-23} \times (Ц_{21-23} - C_{21-23}) = 4867 \times (1704,2 - 1036,84) = 3248,04 \text{ тис грн};$$

$$ВП_1 = O_{\text{проект}} \times (Ц_{21-23} - C_{21-23}) = 12960 \times (1704,2 - 1036,84) = 8648,98 \text{ тис грн};$$

$$ВП_2 = O_{\text{проект}} \times (Ц_{\text{проект}} - C_{21-23}) = 12960 \times (2200 - 1036,84) = 15074,55 \text{ тис грн};$$

$$ВП_3 = O_{\text{проект}} \times (Ц_{\text{проект}} - C_{\text{проект}}) = 12960 \times (2200 - 867,90) = 17264,01 \text{ тис грн}.$$

Відхилення у валовому прибутку за рахунок:

$$\text{а) обсягу реалізації } 1 - 0 = 8648,98 - 3248,04 = 5400,94 \text{ тис грн};$$

$$\text{б) середньореалізаційної ціни } 2 - 1 = 15074,55 - 8648,98 = 6436,60 \text{ тис грн};$$

в) середньої собівартості 1 ц продукції $z_2 = 17264,01 - 15074,55 = 2189,46$ тис грн.

Аналізуючи показники, можна відзначити такі аспекти:

У середньому за 2021–2023 роки обсяг реалізації продукції становив 4867 ц, тоді як у проєкті на 2026 рік передбачається 12960 ц. Це збільшення на 8093 ц, або в 2,6 раза. Таке зростання свідчить про суттєве розширення масштабів виробництва та можливість збільшення валового доходу підприємства. Середньореалізаційна ціна 1 ц насіння соняшника зросла з 1704,2 грн до 2200 грн. Це додаткові 495,8 грн (або 29,09%), що свідчить ефективну цінову політику підприємства. Собівартість знизилась із 1036,84 грн до 867,90 грн (-168,94 грн, або -16,3%) завдяки оптимізації витрат, які дозволили підвищити рентабельність виробництва. Валовий прибуток зріс із 3248 тис. грн до 17275 тис. грн, тобто на 14027 тис. грн, або в 5,3 раза. Це значне покращення фінансових результатів підприємства.

Таким чином, дослідивши вплив факторів, можна відмітити, що:

1. За рахунок обсягу реалізації збільшення прибутку склало 5400,94 тис. грн, що підтверджує важливість масштабування виробництва.
2. За рахунок середньореалізаційної ціни відбулося зростання на 6436,60 тис. грн, що свідчить про суттєвий вплив ринкової вартості продукції на фінансові результати.
3. За рахунок зниження собівартості, економія витрат додала 2189,46 тис. грн до загального прибутку, що є підтвердженням ефективності внутрішнього управління.

Реалізація проєкту на 2026 рік демонструє значний економічний потенціал і можливості підвищення конкурентоспроможності підприємства. Покращення фінансових показників у проєкті на 2026 рік досягається завдяки комплексним заходам: збільшенню обсягів реалізації, підвищенню ціни реалізації, зниженню собівартості. Для закріплення цих тенденцій підприємству варто підтримувати ефективну виробничу та цінову політику, а також працювати над підвищенням конкурентоспроможності продукції.

Проведений аналіз ефективності виробництва насіння соняшника показав, що виробництво насіння соняшника є одним із ключових напрямів, що динамічно розвивається як у рослинницькій галузі України, так і в ДП «ДГ ІМ М.І. КУТУЗОВА ІВПІМ НААН».

Насіння соняшника характеризується стабільним попитом протягом року, що підкреслює його ліквідність і привабливість для експорту. Основними умовами збільшення обсягів виробництва є впровадження прогресивних агротехнічних підходів, раціональне використання ресурсів і боротьба з втратами через шкідників, хвороби та бур'яни.

За останні роки соняшник залишається однією з найрентабельніших культур у господарстві. Зростання виробництва на підприємстві можливе завдяки підвищенню врожайності, використанню нових високоврожайних гібридів, прогресивних технологій і науково обґрунтованих сівозмін.

Шляхи підвищення економічної ефективності виробництва:

1. Підвищення врожайності через інтенсифікацію виробництва, включаючи оптимальну хімізацію та поліпшення стану земель.
2. Використання високопродуктивних сортів і суворе дотримання агротехнічних норм.
3. Упровадження сучасних систем землеробства, раціональних сівозмін і новітніх технологій.
4. Зниження собівартості за рахунок ефективного використання матеріально-технічних ресурсів, зокрема, машинно-тракторного парку та інших засобів праці.
5. Удосконалення структури підприємств із врахуванням ринкових потреб.
6. Мотивації працівників через систему матеріального заохочення за досягнення високих результатів.
7. Забезпечення конкурентоспроможності через комплексне вирішення економічних, організаційних, агротехнічних і екологічних питань, спрямованих на збільшення обсягів виробництва та покращення якості насіння.

Таким чином, виробництво насіння соняшника вимагає системного підходу, який включає вдосконалення технологій, раціональне використання ресурсів і створення стимулюючих умов для працівників. Це дозволить підвищити конкурентоспроможність продукції як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках.

ВИСНОВКИ

Соняшник залишається однією з найрентабельніших культур для агровиробників завдяки високому попиту на олію, стабільній ціні на світовому ринку та порівняно низьким витратам на його вирощування. В умовах ринку він забезпечує швидку окупність і стабільний дохід.

Одеський регіон має сприятливі природно-кліматичні умови для вирощування соняшника завдяки теплому клімату та тривалому вегетаційному періоду. Розвинена логістична інфраструктура та наявність потужностей для переробки соняшника (олійноекстракційних заводів) в Одеському регіоні є важливими факторами для збільшення обсягів виробництва та експорту.

Разом із цим, в сучасних умовах перед виробниками насіння соняшника поставили виклики:

- зменшення посівних площ через зниження родючості ґрунтів і порушення сівозміни;
- кліматичні ризики через збільшення посушливих періодів та зміну кліматичних умов;
- воєнні дії, які можуть впливати на доступність ресурсів та загальний рівень економічної активності в регіоні.

Тому, більш детально було проведено дослідження на прикладі ДП «ДГ ІМ М.І. КУТУЗОВА ІВПІМ НААН», яке розташовано в Болградському районі Одеської області. має гарне розташування до пунктів здачі сільськогосподарської продукції.

Виробничий напрямок підприємства – зерново-технічний з розвинутим тваринництвом. Найбільш питому вагу в структурі товарної продукції займає вирощування зернових (59,5,2%) та соняшнику (18,9%) в рослинництві і виробництво молока в тваринництві. Цим обумовлено вибір теми дослідження.

Станом на 2023 рік за господарством закріплено 3660 га сільськогосподарських угідь станом на 2023 рік. 100% земельних угідь складає рілля. Аналізуючи забезпечення капіталом відмічаємо, що підприємство відчуває нестачу власного капіталу та оборотних коштів, що може негативно впливати на

ефективність його діяльності та потребує додаткових фінансових ресурсів для стабільного функціонування. Так авансований капітал зменшився на 49,33% і складає на 2023 рік 14166 тис грн., власний капітал має від'ємне значення за рахунок непокритого збитку в розмірі 46928 тис грн в 2023 році. Оборотні активи значно скоротилися (на 70,93%) і складають у 2023 році 5213 тис грн., що є критично для цього підприємства. Що до основних засобів, то спостерігаємо скорочення на 16,84%. Відносно персоналу підприємства, слід зазначити скорочення на 34 особи у 2023 році в порівнянні з 2021 роком.

Розглядаючи ефективність використання ресурсів, слід зазначити, що ефективність використання земельних угідь значно зменшилася за останній рік. Так з 1564,95 тис. грн чистого доходу на 100 га с.-г. угідь у 2021 році значення впало до 577,57 тис грн (63,09%). Що стосується валового прибутку та прибутку від операційної діяльності підприємства, то спостерігаємо валовий збиток у 2023 році на рівні 1112,51 тис грн та збиток від операційної діяльності на рівні 1256,75 тис грн. Таке суттєве зниження свідчить про зниження доходності з кожних 100 га с.-г. угідь, що є негативною тенденцією.

Ефективність використання капіталу відслідковуємо по показникам: капіталовіддача основних засобів, яка у 2023 році знизилася до 5,15 грн (44,70% від рівня 2021 року), що вказує на зменшення ефективності використання основних засобів; капіталомісткість зросла в 2 рази з 0,09 грн у 2021 році до 0,19 грн у 2023 році, що вказує на збільшення капітальних витрат на одиницю продукції.

Ефективність використання оборотного капіталу характеризують показники: коефіцієнт оборотності оборотних засобів, який збільшився до 4,06 у 2023 році порівняно з 3,17 2021 роком більше на 128,08%; коефіцієнт закріплення, що зменшився у 2023 році на 21,87% та тривалість обороту зменшилась до 90 днів у 2023 році, що є позитивним показником, оскільки засоби швидше перетворюються у грошові кошти. Проте, це умовне покращення показників використання оборотного капіталу, так як ми вже раніше відмічали значне

скорочення оборотного капіталу на підприємстві, що є для підприємства критично.

По відношенню до ефективності використання трудових ресурсів, слід відмітити погіршення показників продуктивності: так чистий дохід на одного працівника знизився з 503 тис. грн у 2021 році до 267,58 тис. грн у 2023 році (53,19%), що свідчить про зменшення продуктивності праці. Валовий та операційний збиток на одного працівника свідчить про збитковість діяльності підприємства. Чистий збиток на одного працівника у 2023 році свідчить про збитки та фінансові труднощі.

Загалом, підприємство відчуває труднощі у фінансових ресурсах, що може мати негативний вплив на його подальший розвиток і стабільність. Як вже зазначалося раніше, чистий дохід від реалізації продукції за 2021-2023 роки зменшився на 35700 тис грн., валовий прибуток господарства зменшився на 44562 тис грн., водночас спостерігаємо збільшення собівартості продукції на 8862 тис грн. операційні витрати також збільшилися на 1422 тис грн. фінансові результати від операційної діяльності, фінансовий результат до оподаткування та чистий фінансовий результат зменшилися на 46118 тис грн.

Площа під посівами соняшника в господарстві на протязі років збільшувалась, а саме на 263 га. За 2021 – 2023 рр. в господарстві урожайність насіння соняшника змінювалася в різних напрямках. Найвищий рівень урожайності насіння соняшника спостерігався в 2021 році – 14,83 ц з 1 га, мінімальний – в 2022 р. – 2,97 ц з 1 га.

Загальний обсяг валового збору насіння соняшника визначається двома ключовими факторами: розміром посівних площ та рівнем урожайності. Аналізуючи динаміку цих факторів, можна оцінити їхній внесок у зміни обсягів виробництва.

З проведеного аналізу випливає, що у 2023 році в порівнянні з 2021 роком загальний обсяг валового збору насіння соняшника зменшився на 1041,9 центнера. Основною причиною цього стало зниження урожайності на 6,61 ц/га, що спричинило скорочення валового збору на 4942 ц. Проте збільшення площ під

посівами соняшника на 263 га дозволило компенсувати частину втрат, збільшивши валовий збір на 3900,1 ц. Отже, основним чинником зменшення валового збору стала саме знижена врожайність соняшника у 2023 році.

Такі зміни мали істотний вплив на економічну ефективність виробництва соняшника. Визначальними показниками економічної ефективності є: собівартість 1 ц насіння, яка демонструє вартість витрат на виробництво одиниці продукції, прибуток, що показує різницю між доходами від реалізації продукції та витратами та рівень рентабельності, який відображає прибутковість виробництва.

Зміна цих показників залежить від ефективності управління ресурсами, рівня технологічного забезпечення та агротехнічної культури. Тому підвищення економічної ефективності потребує оптимізації витрат, впровадження прогресивних технологій та раціонального використання ресурсів.

Отже, максимальна собівартість 1 ц насіння соняшника спостерігається в розмірі 2745,39 грн/ц у 2022 році. Звісно це має пояснення в зв'язку з початком повномасштабного вторгнення збільшилися ціни на енергоресурси, мінеральні добрива та логістичної складової. В 2023 році спостерігаємо адаптацію підприємства до зовнішніх факторів та невелике зменшення собівартості 1 ц насіння соняшника на 21,04% до 2167,94 грн/ц. Проте, порівнянно з 2021 роком собівартість залишається більшою на 56,%.

Ціна реалізації 1 ц продукції різко знизилася на 72,99% (-1754,3 грн), що суттєво вплинуло на фінансові результати підприємства. Прибуток на 1 ц продукції впав з 798 грн у 2021 році до -1254 грн у 2023 році, що свідчить про збитковість виробництва. Тому рівень рентабельності знизився з 49,7% у 2021 році до -65,89% у 2023 році, що вказує на значні втрати підприємства.

Зниження урожайності та різке падіння ціни реалізації стали ключовими чинниками, які призвели до збитковості виробництва насіння соняшника у 2023 році. Збільшення зібраних площ не змогло компенсувати втрати від зниження ефективності виробництва. Для покращення ситуації необхідно оптимізувати виробничі витрати, підвищити урожайність через ефективні агротехнології, а також переглянути стратегії реалізації продукції.

Тому нами розроблені пропозиції щодо покращення економічної ефективності виробництва цієї культури:

1. Пропонуємо звернути увагу на дотримання сівозмін. Підприємство може оптимізувати структуру посівних площ та уникати виснаження ґрунтів, застосовуючи сівозміну та сучасні агротехнічні методи.

2. Частину земель під багаторічними та однолітніми травами відводити під сидеральні пари. Вони є важливим елементом сучасного сталого землеробства, спрямованого на збереження родючості ґрунтів і зниження негативного впливу інтенсивного використання хімічних добрив. Чим можна поліпшити структуру ґрунту, збагатити його органікою та азотом, захистити від ерозії, знизити витрати на добрива, боротися з бур'янами та хворобами.

3. В сучасних умовах нестабільного клімату виробництво соняшника стає більш ризикованим, тому пропонуємо підприємству впровадження технологічних інновацій. З точки зору обрання технології вирощування соняшника, пропонуємо ДП «ДГ ІМ М.І. КУТУЗОВА ІВПМ НААН» технологію A.I.R.TM. Технологія A.I.R.TM є інноваційним підходом до захисту посівів соняшника, що об'єднує напрацювання попередніх років із сучасними методами контролю бур'янів. Вона відповідає принципам сталого розвитку та сприяє ефективнішому використанню ресурсів. Основна перевага технології A.I.R.TM — її універсальність, яка дозволяє застосовувати широкий спектр гербіцидів, що офіційно дозволені для цієї культури. Це забезпечує надійний контроль бур'янів і вовчка, що є важливою агрономічною проблемою.

4. Пропонуємо підприємству використання стійких сортів високоолеїнових (ВО) гібридів соняшнику, які мають високий вміст олеїнової кислоти (не менше 82%), а саме високоолеїновий гібрид соняшнику українського виробника від Віктора Бурлова.

5. В напрямку організаційно-економічних факторів підвищення ефективності виробництва – необхідно підприємству переглянути структуру витрат на виробництво насіння соняшника. Підприємство має високу виробничу собівартість 1 ц насіння соняшника протягом всього дослідного періоду. Крім

того деякі статті витрат мають необґрунтовані розміри. Так інші прямі витрати та загальновиробничі витрати станом на 2023 рік в господарстві займають майже 70%, що є не припустимо.

Для удосконалення структури та політики витрат на виробництво насіння соняшника на підприємстві можна застосувати такі кроки:

1. Оптимізація витрат на вирощування:

- раціоналізація використання добрив і ЗЗР: застосування точного землеробства для визначення оптимальної кількості добрив і засобів захисту рослин;

- зменшення витрат на технічне обслуговування: використання сучасного машинно-тракторного парку з низькими витратами на ремонт і паливо.

- мінімізація втрат урожаю: впровадження сучасних збиральних технологій для зниження втрат під час збору насіння.

2. Ефективність управління ресурсами. Удосконалення систем зрошення з впровадженням крапельного поливу для зниження витрат води.

3. Використання кооперативних схем для закупівлі матеріалів і обладнання, що дозволить отримувати знижки. Місцеве виробництво посівного матеріалу для зменшення логістичних витрат.

4. Інновації та технологічні рішення. Запровадження цифрових платформ для моніторингу витрат та аналізу ефективності окремих ділянок. Використання дронів для контролю за станом посівів, що зменшує витрати на обстеження полів.

5. Підвищення рентабельності. Розробка стратегій диверсифікації продуктів (виробництво олії, макухи) для підвищення доходів. Участь у програмах державної підтримки та залучення грантових коштів для модернізації.

6. Екологічні аспекти. Використання органічних добрив для збереження екології та зменшення витрат на хімічні препарати. Виробництво за стандартами органічного землеробства, що забезпечує премії на міжнародних ринках.

Реалізація цих заходів сприятиме не лише зниженню витрат, але й підвищенню якості насіння, рентабельності виробництва та стійкості до зовнішніх викликів.

Також потрібно враховувати ринкові умови. Коливання цін на насіння соняшника та добрива потребують оперативного реагування. Планування дозволяє враховувати динаміку ринку та забезпечувати стабільний прибуток.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Oilseeds:World Markets and Trade. *The official website of United States Department of Agriculture*. 2023. URL: <https://www.fas.usda.gov/data/oilseeds-world-markets-and-trade> (дата звернення: 28.10.2024 р.)
2. Алексєєнко О.А. Теоретичні підходи до оцінки ефективності виробництва підприємств м'ясопродуктового підкомплексу. *Ефективна економіка*. 2016. № 10. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?op=1&z=5206> (дата звернення: 04.10.2024 р.)
3. Амбросов В.Я., Єгорова Н.Ю. Ефективність виробництва оригінального та елітного насіння зернових колосових культур. *Вісник аграрної науки*. 2010. № 5. С. 66-71. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vaan_2010_5_14 (дата звернення: 04.10.2024 р.)
4. Артеменко О. О. Шляхи підвищення ефективності виробництва продукції рослинництва. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка*. 2017. Вип. 185. С. 56-61. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vkhdtusg_2017_185_9 (дата звернення: 27.10.2024 р.)
5. Базілінська О.Я. Фінансовий аналіз: теорія та практика : навч. посіб. для студентів ВУЗ. Київ : ЦУЛ, 2009. 328 с.
6. Білецька К.Ю. Сутність категорії "Економічна ефективність виробництва". *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка*. 2014. Вип. 150. С. 74-81. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vkhdtusg_2014_150_11 (дата звернення: 12.11.2024 р.)
7. Борисенко В.В. Інноваційні аспекти вирощування різностиглих гібридів соняшника в умовах правобережного лісостепу України. *Наукові доповіді Національного університету біоресурсів і природокористування України*. 2015. № 5. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nd_2015_5_22 (дата звернення: 04.10.2024 р.)

8. Вакуленко В.Л. Шляхи підвищення економічної ефективності інтенсифікації виробництва продукції рослинництва повоєнного часу. *Економічний вісник НТУУ «КПІ» : збірник наукових праць*. 2022. № 24. С. 25-30.

9. В НААН розповіли, як обрати оптимальний спосіб сидерації. *SuperAgronom. Головний сайт для агрономів*. URL: <https://superagronom.com/news/15884-v-naan-rozpovili-yak-obrati-optimalniy-sposib-sideratsiyi> (дата звернення: 30.10.2024 р.)

10. Витоптова В. А., Бондаренко Н. А. Ефективність виробництва і реалізації зерна в Кіровоградській області. *Продуктивність агропромислового виробництва. Економічні науки*. 2013. № 23. С. 92-97. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pav_2013_23_16 (дата звернення: 30.10.2024 р.)

11. Гаврилюк А. Скільки поживних речовин виносить з ґрунту соняшник. *AgroTimes*. 2022. URL: <https://agrotimes.ua/agronomiya/skilky-pozhyvnyh-rechovyn-vynosyt-z-gruntu-sonyashnyk-doslidzhennya/> (дата звернення: 26.10.2024 р.)

12. Гончарук Т.В. Розвиток та ефективність виробництва сільськогосподарської продукції – сировини для переробки на біопаливо. *Економіка АПК*. 2013. № 8. С. 128-133. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_apk_2013_8_24 (дата звернення: 16.11.2024 р.)

13. Гречко А. В., Гречухін А.С. Оцінка ефективності виробничої діяльності підприємства. *Ефективна економіка*. 2016. № 1. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4744> (дата звернення: 30.11.2024 р.)

14. Григораш О.В., Булигіна Д.О. Фактори підвищення ефективності діяльності підприємств. *Приазовський економічний вісник*. 2018. Випуск 6(11). С.154-158

15. Денисенко С.М. Концептуальні основи еколого-економічної ефективності виробництва продукції рослинництва. *Сталий розвиток економіки*. 2013. № 1. С. 210-215. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sre_2013_1_47 (дата звернення: 10.10.2023 р.)

16. Добровольський А.В. Ефективність сучасних рістрегулюючих препаратів за біологізації технології вирощування соняшнику в південному степу

України: дис. ... канд. сільськогосподарських наук: 06.01.09. Херсон, 2019. 174с.
URL: <http://surl.li/tsuyx> (дата звернення: 10.10.2023 р.)

17. Долгих Я. В. Метод DEA при оцінці ефективності виробництва та реалізації продукції рослинництва. *Економіка АПК*. 2016. № 4. С. 33-38. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_apk_2016_4_7 (дата звернення: 10.11.2023 р.)

18. Дудар Т.Г., Дудар В.Т. Формування маркетингу відносин суб'єктів агропродовольчого ринку на шляху подальшої євроінтеграції. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2016. Випуск 1(47).Т.2. С. 134-141 URL: <https://clipr.cc/BzyV8> (дата звернення: 20.10.2024 р.)

19. Дучинська Н.І., Бондаренко Н.М., Лядова К.А. Ефективність сільськогосподарського виробництва: сутність та шляхи підвищення. *Вісник Дніпропетровського університету*. 2013. Т. 21. Вип. 7(2). С. 123-127. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdumov_2013_21_7%282%29_20 (дата звернення: 20.10.2024 р.)

20. Єпіфанова І. Ю., Джеджула В. В. Фінансовий аналіз та звітність : електронний практикум комбінованого (локального та мережного) використання. 2-ге вид., доп. Вінниця : ВНТУ, 2022. 144 с.

21. Жибак М.М., Федуняк І.О. Основні напрями підвищення ефективності функціонування аграрних формувань з виробництва продукції рослинництва. *Ефективна економіка*. 2019. № 5. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2019_5_7 (дата звернення: 09.11.2024 р.)

22. Жук О. І. Аналіз економічної ефективності виробництва продукції рослинництва. *Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій ім. Гжицького*. 2011. Т. 13, № 1(1). С. 269-273. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvlnu_2011_13_1%281%29_48 (дата звернення: 10.11.2024 р.)

23. Ільїн В. Ю. Економічна ефективність виробництва аграрної продукції як фактор підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств України. *Ефективна економіка*. 2015. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4755> (дата звернення: 10.11.2024 р.)

24. Ільків Л.А. Економічні аспекти виробництва соняшнику. *Молодий вчений*. №10 (74). 2019. doi: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-10-74-139> (дата звернення: 21.10.2024 р.)

25. Кальченко О. М., Шишкіна О. В. Фінансовий аналіз: теорія і практика (у схемах і таблицях) : навч. посіб. Чернігів. нац. технол. унт. - Чернігів: Брагинець О. В. [вид.], 2019. 435 с.

26. Кватернюк А.О. Економічна ефективність продукції рослинництва в контексті інноваційного розвитку України. *Економіка та суспільство*. 2021. Випуск 32. [file:///C:/Users/lenovo/Downloads/821-Текст%20статті-789-1-10-20211210%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/lenovo/Downloads/821-Текст%20статті-789-1-10-20211210%20(2).pdf) (дата звернення: 21.10.2024 р.)

27. Книшек О.О., Тарасенко Ю.О. Фінансовий аналіз діяльності підприємства в умовах економічної нестабільності. *Економічний простір*. 2018. № 139. С. 171-181. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecpros_2018_139_16 (дата звернення: 21.10.2024 р.)

28. Котикова О. І., Почапський А. М., Вістернічан С. О., Аналітичний огляд сучасного стану розвитку галузі рослинництва Миколаївської області. *Modern Economics*. 2019. № 15(2019). С. 114-121. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V15\(2019\)-16](https://doi.org/10.31521/modecon.V15(2019)-16).

29. Кучеренко С.Ю. Організаційно-економічні засади ефективного виробництва соняшнику в Україні. *Економіка та управління*. 2015. Випуск № 24/1. С.45-50

30. Лівінський А.І., Мельничук О.І., Петренко О.П. Макроекономічні та інституціональні аспекти моделі розвитку аграрного підприємництва. *Трансформаційна економіка*. 2024. №2 (07). С. 130-135. URL: <https://transformations.in.ua/index.php/journal/article/view/127> (дата звернення: 30.11.2024 р.)

31. Литовченко Л., Хлопоніна – Гнатенко О., Михайленко В. Фактори впливу на формування економічної поведінки підприємств з виробництва та переробки продукції олійних культур. *Scientific journal "Modeling the development*

of the economic systems“. 2023. №2. С.13-18. doi: <https://doi.org/10.31891/mdes/2023-8-2> (дата звернення: 04.11.2024 р.)

32. Лучко М. Р., Жукевич С. М., Фаріон А. І. Фінансовий аналіз: навч. посіб. Тернопіль: ТНЕУ, 2016 304 с.

33. Ляліна Н.С. Сучасний стан та основні тенденції виробництва продукції рослинництва в Україні. *Економіка і суспільство*. 2017. Випуск 8. С.298-302

34. Марценюк О.В., Давидюк В. Ружицька К. Фактори підвищення ефективності діяльності підприємства в сучасних умовах господарювання. *Причорноморські економічні студії*. 2023. Випуск 81. С.107-112

35. Матейчук Ю.В. Шляхи підвищення економічної ефективності вирощування соняшнику. *International Scientific Journal* . 2015. № 9. С.133-136
URL: <https://www.inter-nauka.com/uploads/public/1505892286548.pdf> (дата звернення: 17.11.2024 р.)

36. Махначова Н.М., Семенюк І.Ю. Чинники та фактори впливу на ефективність використання трудових ресурсів підприємства. *Економіка і суспільство*. 2017. Випуск 8. С.303-308

37. Музиченко А.О. Аналіз стану виробництва продукції рослинництва на орендованих землях різних організаційно-правових форм господарювання. *Ефективна економіка*. 2013. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2648> (дата звернення: 17.11.2024 р.)

38. Нікіфорчук А.А. Вирощування основних олійних культур в сільськогосподарських підприємствах центрально – степової мікрозони Одеської області. *Аграрний вісник Причорномор'я*. 2010. №53. URL: <http://lib.osau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/96/3/Nikiforchuk.pdf> (дата звернення: 22.09.2024 р.)

39. Оларь Н., Грищенко Д. Методичні підходи до оцінки економічної ефективності вирощування олійних культур. *Сталий розвиток економіки*, 2017. №4(37), С.145-151. URL:

<https://www.economdevelopment.in.ua/index.php/journal/article/view/231>

(дата

звернення: 24.11.2024 р.)

40. Павлова Г. Є., Приходько І. П., Своднін І. М. Ефективність виробництва продукції рослинництва як фактор забезпечення економічної безпеки сільськогосподарського підприємства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. Випуск 15, частина 2. С. 60-63

41. Петренко О.П. Стан та перспективи розвитку виробництва насіння соняшника в СТОВ «Іва» Роздільнянського району Одеської області. Формування конкурентоспроможного АПК України в умовах транзитивної економіки: колективна монографія. Умань, 2017. С.116-122 URL: <https://clipr.cc/Y0MNj> (дата звернення: 30.11.2024 р.)

42. Петренко О.П. Фінансово-економічний аналіз ринку зерна як передумова продовольчої безпеки України. *Modern economics*. 2019. Том 13. С.207-212

43. Покинйчереда В.В., Тімченко О.Л. Світовий ринок соняшникової олії: аналіз стану та тенденції розвитку. *Ефективна економіка*. 2023. №10. doi: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2023.10.34> (дата звернення: 28.10.2024 р.)

44. Пономарчук В.Є., Мормітко В.Г. Реалії втілення та розвитку стратегії переробки олійних культур промисловою групою «Віойл». *Збірник наукових праць Вінницького національного аграрного університету*. 2015. №1 (89) Том 2. С.117-125

45. Пономарьова М.С., Мещеряков В.Є., Романова Т.А. Оцінка можливостей та визначення напрямів підвищення економічної ефективності виробництва продукції рослинництва. *Вісник ХНАУ. Серія : Економічні науки*. 2019. № 4(1). С. 109-119. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vkhnau_ekon_2019_4%281%29_13 (дата звернення: 30.10.2024 р.)

46. Попова М. М. Ефективність агропромислового виробництва – види, форми прояву, взаємозв'язок. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка*. 2014. Вип. 149.

С. 260-267. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vkhdtusg_2014_149_39 (дата звернення: 23.11.2024 р.)

47. Посівна 2024: плануємо не прибутки, а вижити на ринку. *Kurkul. Он-лайн асистент фермера*. 2024. URL: <https://kurkul.com/spetsproekty/1567-posivna-2024-planuyemo-ne-pributki-a-vijiti-na-rinku> (дата звернення: 30.10.2024 р.)

48. Савіна Г.Г., Скібіна Т.І. Фактори зовнішнього та внутрішнього впливу на рівень ефективності управління підприємством. *Ефективна економіка*. 2016. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5300> (дата звернення: 30.11.2024 р.)

49. Самайчук С. І., Крикунова В. М., Танклевська Н. С. Фінансовий аналіз: навч. посіб. Херсон: ОЛДІПЛЮС, 2019. 215 с.

50. Соняшник одеської селекції від Віктора Бурлова: доступний, якісний, продуктивний. *SuperAgronom. Головний сайт для агрономів*. URL: <https://superagronom.com/blog/sonyashnik-odeskoyi-selektsiyi-vid-viktora-burlova-dostupniy-yakisniy-produktivniy> (дата звернення: 30.10.2024 р.)

51. Статистичний збірник «Сільське господарство України». URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ7_u.htm (дата звернення: 11.11.2024 р.)

52. Статистичний збірник «Статистика Одещини: оперативний огляд. 2021–2023.» Одеса. 2024.

53. Технологія A.I.R.TM — універсальна технологія нового рівня. *Syngenta Україна*. URL: <https://www.syngenta.ua/tekhnolohiya-airtm-universalna-tekhnolohiya-novoho-rivnya> (дата звернення: 30.10.2024 р.)

54. Трусова Н. В., Терещенко М. А Фінансовий аналіз підприємства: методика та практика: навч. посіб. Тавр. держ. агротехнол. унт. - 2-ге вид. Мелітополь : Мелітоп. міськ. друк., 2019. 272 с.

55. Тютюнник Ю.М., Дорогань-Писаренко Л.О., Тютюнник С.В. Фінансовий аналіз: навч. посіб. Полтава: ПДАА, 2016. 430 с.

56. Філіна О.О. Ефективність виробництва хлібобулочної продукції у Рівненській області. *Продуктивність агропромислового виробництва. Економічні*

науки. 2013. № 23. С. 86-91. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pav_2013_23_15 (дата звернення: 30.10.2024 р.)

57. Фінансовий аналіз: навч. посіб. / Н. О. Ковальчук, Л. С. Гаватюк, Н. І. Єрміїчук; Чернівець. нац. ун-т ім. Юрія Федьковича. Чернівці : ЧНУ ім. Юрія Федьковича : Рута, 2019. - 336 с

58. Шевченко А.А., Петренко О.П. Детермінанти економічного розвитку сільського господарства в Україні. *Modern Economics*. 2023. №38. С.186-193 URL: <https://modecon.mnau.edu.ua/determinants-of-economic-development-of/> (дата звернення: 23.10.2024 р.)

59. Шевченко А.А., Петренко О.П., Орлова В.О. Дослідження факторів впливу на ефективність діяльності сільськогосподарських підприємств в Україні. *Scientific horizons*. 2020. Том 23, №. 9. с. 68-77. URL: <https://clipr.cc/Dhv7K> doi: 10.48077/scihor.23(9).2020.68-76 (дата звернення: 17.09.2024 р.)

60. Шевченко А.А., Петренко О.П., Гелас В.М. Стратегічний розвиток вирощування соняшнику в Україні: виклики та перспективи. *Економічний вісник Причорномор'я*. 2024. №5 С. 134-145 URL: <https://ebbsl.com.ua/index.php/visnuk/article/view/78/96> (дата звернення: 30.10.2024 р.)

61. Шевченко А. А. Петренко О. П., Косик Д. В. Штучний інтелект в рослинництві: успішні кейси аграрних підприємств. *Modern Economics*. 2024. № 47(2024). С. 130-137. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V47\(2024\)-19](https://doi.org/10.31521/modecon.V47(2024)-19).

62. Шевченко А.А., Петренко О.П. Сучасний стан розвитку мікро та малого агробізнесу в Україні. *Agricultural and Resource Economics*. 2020. Vol. 6. No. 1. Рр. 146–160. URL: <https://are-journal.com/index.php/are/article/view/289/231> (дата звернення: 30.11.2024 р.)

63. Шевченко А.А., Петренко О.П., Бірагова О. В. Виробничий потенціал аграрних підприємств в умовах невизначеності. *Modern Economics*. 2023. №41. С. 156-162 URL: <https://modecon.mnau.edu.ua/production-potential-of-agricultural-enterprises/> (дата звернення: 30.11.2024 р.)

64. Школьник І.О. Фінансовий аналіз: навч. посіб. Київ: ЦНЛ, 2017. 368 с.
65. Череп А.В., Гамова О.В., Козачок І.А. Фінансовий аналіз: навч. посіб. Кондор, 2020. 268 с
66. Череп А. В., Стрілець Є.М. Ефективність як економічна категорія. *Ефективна економіка*. 2013. № 1. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1727> (дата звернення: 30.11.2024 р.)

ДОДАТКИ